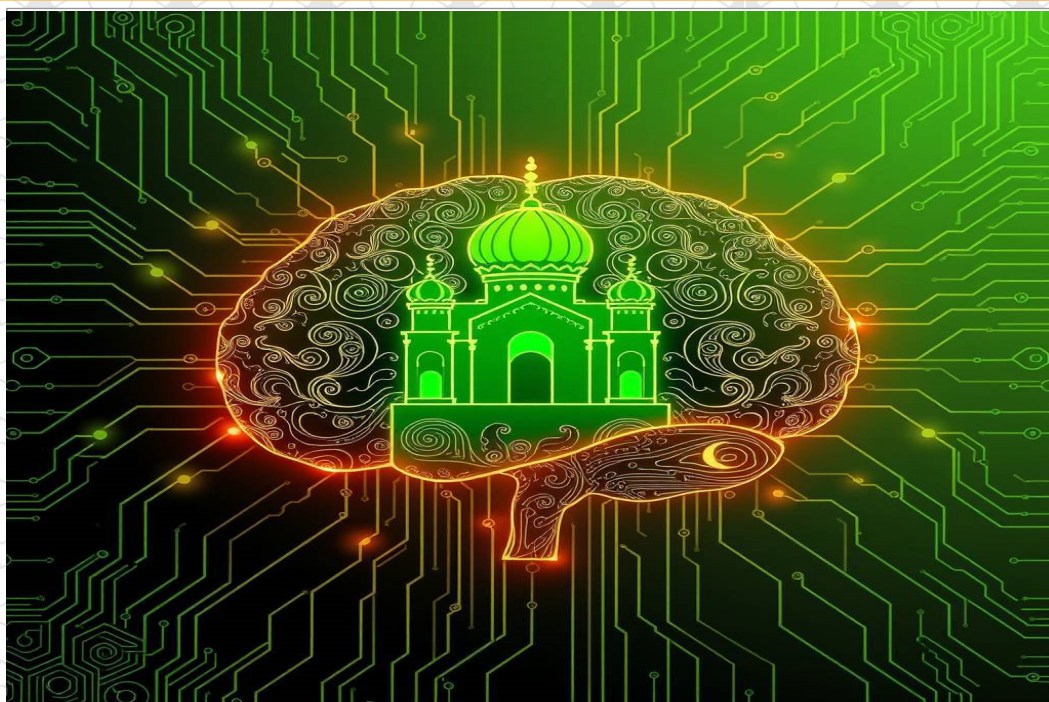

مروری بر مفاهیم و نهادهای مرتبط با فضای مجازی (رایاسپهر) و ارائه چشم‌انداز تقنینی و نظارتی مجلس دوازدهم

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

شماره مسلسل: ۲۰۳۹۴
کد موضوعی: ۳۱۰

مرکز پژوهش‌های
مجلس شورای اسلامی

تاریخ انتشار:
۱۴۰۳/۱۱/۱۴

عنوان گزارش:
مروری بر مفاهیم و نهادهای مرتبط با فضای مجازی (رایاسپهر) و ارائه چشم‌انداز تقنینی و نظارتی مجلس دوازدهم

نوع گزارش: طرح/ لایحه ، نظارتی ، راهبردی

نام دفتر:
مطالعات انرژی، صنعت و معدن (گروه مخابرات و فناوری اطلاعات و ارتباطات)

مدیر مطالعه:
محمدامین احمدلو

تهیه و تدوین:
ابوالقاسم رجبی (گروه مخابرات و فناوری اطلاعات)

همکار:
محمدحسن هدایتی (گروه مخابرات و فناوری اطلاعات)

ناظر علمی:
حبیب‌اله ظفریان

اظهار نظرکنندگان:
علی عبدالاحد (دفتر مطالعات حقوقی)،
سیدعلی محسنیان (دفتر مطالعات فرهنگی)

گرافیک و صفحه آرایی:
نفیسه حاجی صفری

ویراستار ادبی:
زهره عطاردی

واژه‌های کلیدی:
۱. مجلس دوازدهم
۲. فناوری اطلاعات و ارتباطات
۳. نمایندگان مجلس دوازدهم
۴. ICT

تاریخ شروع مطالعه:
۱۴۰۳/۶/۱

فهرست مطالب

چکیده.....	۶
خلاصه مدیریتی.....	۷
۱. مقدمه.....	۸
۲. مفهوم‌شناسی اصلاحات تخصصی مهم رایاسپهر.....	۹
۳. نگاهت نهادی اهم دستگاه‌های مرتبط بارایاسپهر.....	۱۰
۴. اهم قوانین حوزه رایاسپهر.....	۱۳
۵. خلأهای قانونی کشور در حوزه رایاسپهر.....	۲۵
۶. جمع‌بندی و پیشنهادها.....	۲۶
منابع و مأخذ.....	۳۱

فهرست شکل‌ها

شکل ۱. نگاهت نهادی دستگاه‌های رایاسپهر ایران.....	۱۲
شکل ۲. مراحل پیشنهادی بررسی پیشنهادیه سیاستی.....	۲۹

فهرست جداول

جدول ۱. اصول قانون اساسی در حوزه فناوری اطلاعات و ارتباطات.....	۱۴
جدول ۲. اهم مصوبات سیاست‌های کلی مصوب شورای عالی فضای مجازی و نهادهای زیرمجموعه آن.....	۱۶
جدول ۳. مصوبات اخیر شورای عالی انقلاب فرهنگی در زمینه رایاسپهر.....	۱۷
جدول ۴. اهداف کمی سنجش‌های عملکردی رایاسپهر در برنامه هفتم.....	۱۹
جدول ۵. احکام، محتوا و متولی اجرای تکالیف برنامه هفتم توسعه در زمینه رایاسپهر.....	۲۱
جدول ۶. برخی از قوانین و مقررات مهم مصوب در حوزه فناوری اطلاعات و ارتباطات.....	۲۳
جدول ۷. خلأهای قانونی براساس مسائل پیش روی کشور.....	۲۶

چیستی حاکمیت دیجیتال و اهمیت آن

مروری بر مفاهیم و نهادهای مرتبط با فضای مجازی (رایاسپهر) و ارائه چشم‌انداز تقنینی و نظارتی مجلس دوازدهم

چکیده

فضای مجازی یا رایاسپهر ایران پدیده‌ای است که از ترکیب دو عنصر ۱. زندگی انسانی ساکنین ایران و اتباع ایرانی در سراسر جهان، ۲. با استفاده از زیرساخت‌های فنی و حقوقی و امکانات فناوری اطلاعاتی در دسترس، به صورت روزمره تولید و باز تولید می‌شود. اهمیت رایاسپهر در زندگی روزمره مردم ایران به حدی است که عموم شهروندان دسترسی به خدمات آن را جزئی از زیرساخت‌های اساسی مانند آب و برق، یک امر بدیهی تلقی می‌کنند. اهمیت این موضوع در بیانات مقام معظم رهبری و ابلاغیه‌ها و دستورات و فرامین ایشان نیز قابل توجه است. مجلس شورای اسلامی نیز در طول ادوار گذشته تلاش‌های فزاینده‌ای را به امور مرتبط با رایاسپهر اختصاص داده که آخرین مورد آن ایجاد یک سرفصل مجزا در قانون برنامه هفتم پیشرفت کشور در زمینه شبکه ملی اطلاعات و اقتصاد دیجیتال بود. هدف این گزارش مروری بر تاریخچه اهم مصوبات و قوانین این حوزه، تبیین ساختار نهادی این حوزه در کشور و در نهایت بررسی اهم احکام برنامه هفتم و پیشنهادهای تقنینی و نظارتی در بخش فضای مجازی برای پیگیری در دوره جدید مجلس شورای اسلامی است.

خلاصه مدیریتی

بیان / شرح مسئله

رایاسپهر جهانی که موجب تحولات عمیقی در جوامع بشری شده است، خود در آستانه تحولات عمیق ناشی از پنج روند مهم جهانی شامل ۱. هوش مصنوعی، ۲. حکمرانی داده، ۳. دارایی‌های دیجیتال، ۴. سکوها بر خط و ۵. سامانه‌های دفتر کل توزیع شده قرار دارد. در این راستا، کشور نیازمند آمادگی کافی در ابعاد مختلف به منظور تعامل و مواجهه با این کلان روندهاست. یکی از این ابعاد، قانونگذاری و نظارت مناسب در این حوزه می‌باشد که بخشی از آن بر عهده مجلس شورای اسلامی است. مسئله اصلی این پژوهش مروری بر اهم مفاهیم، تاریخچه قوانین و مصوبات بالادستی و در نهایت طرح پیشنهادی نظارت و تقنینی در حوزه فضای مجازی برای دوره جدید مجلس شورای اسلامی است.

نقطه نظرات / یافته‌های کلیدی

یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد ساختار تقنینی کشور در حوزه فضای مجازی از سطوح مختلفی شکل گرفته است که بازیگران متعددی در هر لایه به ایفای نقش مشغول هستند. با این وجود، بازیگران اصلی سیاستگذاری در این بخش در سطح کلان عبارتند از: شورای عالی فضای مجازی و شورای عالی انقلاب فرهنگی. همچنین در یک لایه پایین‌تر، سیاستگذاری‌های اجرایی از سوی نهادهایی مانند شورای اجرایی فناوری اطلاعات، کارگروه تعامل‌پذیری دولت الکترونیک، کمیسیون تنظیم مقررات ارتباطات، کمیسیون عالی تنظیم مقررات مرکز ملی فضای مجازی است.

قوانین و مصوبات بالادستی این حوزه را نیز می‌توان در پنج گروه، احکام مرتبط با فضای مجازی در قانون اساسی، سیاست‌های کلی نظام در حوزه فضای مجازی، مصوبات شورای عالی فضای مجازی و انقلاب فرهنگی، قوانین موضوعی مجلس در حوزه فضای مجازی و احکام موجود در قوانین برنامه‌های توسعه‌ای کشور دسته‌بندی کرد.

پیشنهاد راهکارهای تقنینی، نظارتی یا سیاستی

با توجه به نظام چندلایه تقنینی جمهوری اسلامی ایران در حوزه فضای مجازی پیشنهاد می‌شود قبل از ارائه طرح‌های مرتبط با این موضوع در مجلس شورای اسلامی و به‌طور کلی ارزیابی هر مرجع دخیل در این امر در کشور در وهله اول یک فرایند چهار مرحله‌ای طی شود؛ که این مراحل شامل موارد ذیل هستند:

۱. بررسی و توجه به ظرفیت‌های موجود در قوانین و مصوبات پیشین به منظور پاسخ به لزوم قانونگذاری جدید و جلوگیری از انباشت مصوبات و تعارضات داخلی،
 ۲. شناسایی و بررسی موانع عدم تحقق اهداف سیاستگذار به منظور شناسایی ابزار مناسب برای پیگیری اهداف،
 ۳. رعایت تقدم و تأخر در تصویب قوانین به منظور ایجاد نظام یکپارچه از قوانین موضوعی مورد نیاز،
 ۴. رعایت ترتیب نهادی در تصویب سیاست‌ها و قوانین به منظور جلوگیری از تداخلات بین نهادی.
- در نهایت با توجه به موارد فوق، موارد ذیل از منظر تقنینی و نظارت به منظور پیگیری در دوره جدید مجلس شورای اسلامی در حوزه فضای مجازی پیشنهاد می‌شود:

الف) حوزه تقنین

مبتنی بر گزارش‌های پیشین مرکز در این خصوص که اهم مطالب آن در این گزارش بیان شده موارد زیر مورد پیشنهاد است:

۱. تصویب قانون حمایت از داده‌های شخصی و حفاظت از حریم خصوصی،
۲. تصویب قانون حقوق و مسئولیت سکوها و عرضه‌کننده خدمات فناوری اطلاعات،
۳. تصویب قانون حمایت از توسعه فناوری هوش مصنوعی در کشور،
۴. اصلاح قانون اساسنامه شرکت ملی پست جمهوری اسلامی ایران،
۵. اصلاح برخی مفاد قانون تجارت الکترونیک،

۶. اصلاح برخی مفاد قانون جرائم رایانه‌ای،

۷. اصلاح برخی مفاد قانون حمایت از حقوق پدیدآورندگان نرم‌افزارهای رایانه‌ای،

۸. اصلاح قانون وظایف و اختیارات وزارت ارتباطات و فناوری اطلاعات.

ب) حوزه نظارت در قانون برنامه هفتم پیشرفت

با توجه به یافته‌های این گزارش، نظارت بر تحقق موارد زیر مورد پیشنهاد است:

۱. گزارش‌گیری در بازه‌های زمانی چندماهه از روند تحقق شاخص‌های کمی ذکر شده حوزه فضای مجازی در مواد (۶۴)، (۷۸) و (۱۰۴)،

۲. اتصال مناطق شهری و روستایی در استان‌های کشور به شبکه دسترسی فیبر نوری طبق بند «الف» ماده (۶۵) قانون توسط نمایندگان هر حوزه انتخابیه،

۳. تأسیس شرکت ارتباطات بین‌الملل (بند «ث» ماده (۶۵))،

۴. اجرای برنامه ملی توسعه هوش مصنوعی (بند «ث» ماده (۶۵))،

۵. تصویب اساسنامه و عملکرد صندوق توسعه شبکه فیبر نوری (بند «ب» ماده (۶۶))،

۶. هدف‌گذاری تربیت نیروی انسانی ماهر اقتصاد رقومی (بند «ت» ماده (۶۶))،

۷. دسترسی کسب و کارهای رقومی به داده‌ها و اطلاعات از طریق مرکز ملی تبادل اطلاعات (بند «ج» ماده (۶۶))،

۸. ایجاد ابر دولت و اتصال پایگاه داده دستگاه‌ها به آن (ماده (۱۰۷)).

۱. مقدمه

اهمیت رایاسپهر در زندگی روزمره مردم ایران به حدی است که عموم شهروندان دسترسی به خدمات آن را جزئی از زیرساخت‌های اساسی مانند آب و برق، یک امر بدیهی تلقی می‌کنند. اهمیت این موضوع در بیانات مقام معظم رهبری و ابلاغیه‌ها و دستورات و فرامین ایشان نیز قابل توجه است. مجلس شورای اسلامی نیز بخش فزاینده‌ای از تلاش‌های خود را در دور قبلی به امور مرتبط با رایاسپهر اختصاص داد و قانون مدیریت داده و اطلاعات ملی یکی از مهم‌ترین مصوبات در این زمینه است. نظر به اهمیت موضوع در این گزارش ابتدا مفاهیم و اصطلاحات تخصصی ذکر خواهند شد، دستگاه‌ها و نهادهای مرتبط با رایاسپهر معرفی می‌شوند، سپس سیاست‌ها و قوانین حوزه فناوری اطلاعات و ارتباطات به اجمال بیان می‌شود و در نهایت روندهای جهانی رایاسپهر و پیشنهادهای مربوط به ایران ارائه خواهد شد.

۲. مفهوم‌شناسی اصلاحات تخصصی مهم رایاسپهر

اصطلاح رایاسپهر برای اشاره به فضای سایبری به کار می‌رود. این اصطلاح با اقتصاد دیجیتال، هوش مصنوعی، حکمرانی داده، سکویهای برخط، دولت الکترونیکی، شبکه ملی اطلاعات، دفتر کل توزیع شده و رمزارزها ارتباطاتی دارد که در ادامه هر کدام به صورت مختصر براساس قوانین کشور و استانداردها و حقوق بین‌المللی تعریف می‌شوند.

■ **اینترنت:** اصطلاح اینترنت هم به شبکه جهانی اینترنت اشاره دارد و هم یک قرارداد (پروتکل) ارتباطی است. این قرارداد ارتباطی با قرارداد شبکه‌های مخابراتی سنتی تلفن ثابت و همراه یا شبکه‌های پخش تلویزیون متفاوت است. اما در سالیان اخیر روند جهانی به سمتی می‌رود که عموماً پیش‌بینی می‌شود قرارداد شبکه‌های مخابراتی سنتی و تلویزیونی نیز اینترنتی شوند [۱].

■ **شبکه ملی اطلاعات:** شبکه ملی اطلاعات راهبرد جمهوری اسلامی ایران برای استفاده از فرصت‌ها و کاهش سطح تهدیدهای شبکه جهانی اینترنت است. هدف این راهبرد این است که جمهوری اسلامی ایران همواره تولیدکننده و تأمین‌کننده خدماتی باشد که نقش مهمی در زندگی روزمره مردم دارند و خدمات بومی نقش اساسی در تأمین نیازهای مردم داشته باشند و ایران به صادرکننده این نوع خدمات نیز مبدل شود. به صورتی که پایداری خدمات را در شرایط مختلف تضمین کند.

■ **منابع اطلاعاتی:** اطلاعات و منابع مرتبط با آن از قبیل پرسنل، تجهیزات، منابع فناوری اطلاعات است.

■ **سیستم اطلاعاتی:** مجموعه مشخصی از منابع اطلاعاتی است که برای گردآوری، پردازش، نگهداری، استفاده، اشتراک‌گذاری توزیع یا جابه‌جایی اطلاعات سازماندهی شده است.

■ **محیط اطلاعاتی:** مجموعه افراد، سازمان‌ها و سامانه‌هایی که اطلاعات را گردآوری، پردازش یا توزیع کرده یا براساس اطلاعات کنش‌ورزی می‌کنند [۲].

■ **رایاسپهر:** معادل کلمه فضای مجازی و یک حوزه جهانی درون محیط اطلاعاتی است که از شبکه دارای وابستگی متقابل از زیرساخت‌های سیستم‌های اطلاعاتی ایجاد شده است که اینترنت، شبکه‌های مخابراتی، سیستم‌های رایانه‌ای، کنترلگرها و پردازنده‌ها را شامل می‌شود [۲].

■ **هوش مصنوعی:** ۱. شاخه‌ای از علوم رایانه در زمینه ایجاد سامانه‌های پردازش داده که در کارکردهایی که معمولاً به هوشمندی انسانی نسبت داده می‌شود از قبیل استدلال، یادگیری و بهبود خویشتن ایفای نقش می‌کنند، ۲. توانمندی یک ابزار برای ایفای نقش در کارکردهایی که اغلب به هوشمندی انسانی منتسب می‌شوند از قبیل استدلال، یادگیری و بهبود خویشتن [۳].

■ **داده:** بازنمایی قابل تفسیر مجدد اطلاعات در حالت رسمی که برای پردازش، تفسیر یا ارتباطات مناسب است [۴].

■ **دارایی دیجیتالی:** مجموعه داده‌هایی که به صورت الکترونیکی ذخیره شده‌اند و کاربردی و ارزشمند هستند. مثلاً در بافتار سامانه‌های دفتر کل توزیع شده در استانداردهای ایزو دارایی دیجیتالی این گونه تعریف می‌شود که هر چیز واجد ارزش برای ذی‌نفع که فقط در حالت دیجیتالی وجود داشته باشد یا بازنمایی دیجیتالی یک دارایی دیگر باشد.

■ **سیاست:** جهت‌گیری کلی کشور را در یک موضوع تعیین می‌کند. فرامین مقام معظم رهبری و مصوبات شوراهای عالی همچون شورای عالی فضای مجازی که مثلاً تأکید می‌کنند کشور باید جویسگر داخلی داشته باشد یا مصوبات شورای عالی فضای مجازی که تعیین می‌کنند باید از پیام‌رسان‌های داخلی در بازار ایران حمایت کرد، نهی فضای مجازی رها، در عین استفاده عقلانی از امکانات جهانی، از جمله مصادیق سیاست‌های نظام در حوزه رایاسپهر هستند.

■ **قانون:** در راستای اجرایی کردن سیاست، حقوق و تکالیف مردم و دستگاه‌ها و ضمانت اجرا از جمله جرم‌انگاری و تعیین جرائم را انجام می‌دهد. این موضوع به صورت انحصاری لازم است در اختیار مجلس شورای اسلامی و از مسیر آن باشد. مثلاً هر دستگاه قانون تشکیل یا وظایف و اختیارات دارد، اگر تقسیم وظایف بین دستگاه‌های اجرایی انجام می‌شود، یا براساس قانون باشد و اگر نیاز به تعیین وظیفه به یک دستگاه است از طریق اصلاح قانون انجام شود.

■ **مقررات:** مانند حرکت در ریل، مقررات باید جزئیات اجرای قانون یا شیوه احقاق حقوق را مشخص کند. این موضوع وظیفه هیئت‌وزیران است و وزیران در حوزه قانون تشکیل یا قانون وظایف و اختیارات خودشان توانایی صدور آیین‌نامه اجرایی در حوزه خودشان را دارند. همین‌طور مصوبات نهادهای تنظیم مقرراتی مثل کمیسیون تنظیم مقررات ارتباطات در چارچوب قانون وظایف و اختیارات آنها هم از جنس مقررات هستند.

■ **سیاست‌گذاری:** فرایند طراحی هر نوع خط‌مشی رسمی شامل سیاست، قانون و مقررات و تفاهمات و تصمیمات اعمالی غیررسمی است که کنش نظام‌مند حکومت‌ها را شکل می‌دهد.

■ **شورای عالی فضای مجازی:** پیرو حکم تشکیل و انتصاب اعضای شورای عالی فضای مجازی سال ۱۳۹۰ مقام معظم رهبری، این شورا به‌عنوان نقطه کانونی متمرکز برای سیاست‌گذاری، تصمیم‌گیری و هماهنگی در فضای مجازی کشور تشکیل شد و طبق حکم ایشان لازم است به کلیه مصوبات آن ترتیب آثار قانونی داده شود. این شورا مرکزی به نام مرکز ملی فضای مجازی دارد. ترتیب آثار قانونی دادن به مصوبات شورای عالی فضای مجازی از طریق تنظیم سیاست کلان، قانون و مقررات توسط دستگاه‌های مختلف کشور انجام می‌شود.

■ **شورای اجرایی فناوری اطلاعات:** نام اولیه این شورا، شورای عالی فناوری اطلاعات بود که در قانون وظایف و اختیارات وزارت ارتباطات مصوب ۱۳۸۲ برای ایجاد یک نهاد بین دستگاهی متولی تدوین و راهبری امور فناوری اطلاعات در کشور با ریاست رئیس‌جمهور و دبیرخانه مستقر در وزارت ارتباطات ایجاد شد. در سال‌های اول این شورا فعالیت‌هایی داشت و حتی ساختار شوراهای معین استانی را نیز ایجاد کرد. اما در ادامه این شورا نیز مانند سایر شوراهای کشور وارد دوره رکود و عدم تشکیل جلسات شد. با تشکیل شورای عالی فضای مجازی در سال ۱۳۹۰ تلاش شد در موضوع فناوری اطلاعات و همکاری میان بخشی در سطحی بین‌قوه‌ای هماهنگی ایجاد شود. اما به تدریج مشخص شد که لازم است تغییراتی نهادی بیشتری برای عملکرد مؤثرتر این شورا انجام شود. از این رو، در حکم انتصاب اعضای جدید شورای عالی فضای مجازی از سوی مقام معظم رهبری تعیین تکلیف شوراهای عالی موازی تکلیف شد. شورای عالی انفورماتیک در اجرای این حکم منحل شد، اما طبق تصمیم شورای عالی فضای مجازی شورای عالی فناوری اطلاعات تغییر کاربری و تغییر نام داد و قرار شد که در زمینه اجرای مصوبات شورای عالی فضای مجازی و هماهنگی درون دولت فعالیت کند. هم‌اکنون این شورا تغییر نام پیدا کرده است، اما قانون وظایف و اختیارات وزارت ارتباطات و فناوری اطلاعات تغییر نکرده است.

■ **کارگروه تعامل‌پذیری دولت الکترونیکی:** یکی از وظایف مهم شورای اجرایی فناوری اطلاعات هماهنگی‌های مربوط به توسعه دولت الکترونیکی بود، هماهنگی‌های مربوط به دولت الکترونیکی به‌صورتی است که نیازمند همکاری‌های فراقوه‌ای بین ارکان نظام است. از این رو، شورای عالی فضای مجازی در اجرای تکالیف برنامه ششم توسعه کارگروه تعامل‌پذیری دولت الکترونیکی را به ریاست دبیر شورای اجرایی فناوری اطلاعات ایجاد کرد. کارگروه تعامل‌پذیری دولت الکترونیکی در قانون مدیریت داده و اطلاعات ملی مصوب ۱۴۰۱ با لغو و اصلاح بعضی قوانین متعارض و ایجاد بعضی ضمانت‌های اجرایی تقویت شد. مصوبات این کارگروه عمدتاً از جنس تصویب ضوابط اتصال داده‌ای برای خدمات دولت الکترونیکی است. رتبه‌بندی و رده‌بندی عملکرد دستگاه‌ها در اجرای تکالیف دولت هوشمند نیز از دیگر فعالیت این کارگروه است.

■ **سازمان تنظیم مقررات و ارتباطات رادیویی:** این سازمان پیرو قانون وظایف و اختیارات وزارت ارتباطات مصوب ۱۳۸۲ تشکیل و اساسنامه آن به تصویب هیئت‌وزیران رسیده است. این سازمان دو وظیفه دارد: ۱. دبیرخانه تنظیم مقررات و ۲. اداره ارتباطات رادیویی. وظیفه این سازمان به‌عنوان دبیرخانه کمیسیون تنظیم مقررات این است که پیش‌نویس مصوبات مربوط به خدمات ارتباطی و پستی را برای کمیسیون تنظیم مقررات به‌عنوان کمیسیون فرادستگاهی تهیه کند. اجرای مصوبات این کمیسیون دیگر وظیفه این سازمان است که شامل اجرای مصوبات مربوط به ارتباطات رادیویی و جلوگیری از تداخل فرکانسی نیز می‌شود.

۳. نگاشت نهادی مهم دستگاه‌های مرتبط با رایاسپهر

نگاشت نهادی نقشه‌ای است که بازیگران اصلی و تعاملات آنها را نشان می‌دهد و می‌تواند خلأها و موانع ساختارها را واضح‌تر کند. نگاشت نهادی دستگاه‌های حوزه رایاسپهر، طرحی است که در نگاهی جامع همه بازیگران اصلی حوزه رایاسپهر، تعاملات رسمی، اهداف، ابزارها و کارکردهای آنها را در سطح ملی نشان می‌دهد. یک نگاشت نهادی باید پیوندهای نهادی محیطی، فضایی، ابزاری، سازمانی و بخشی را نیز شامل شود. در این گزارش با اقتباس از نگاشت نهادی اقتصاد دیجیتال دستگاه‌های مرتبط با رایاسپهر ایران [۵]، براساس اجرای سیاست‌های کلی اصل (۴۴) و نقش دستگاه‌ها در طراحی تا اجرای سیاست‌های رایاسپهر ایران شناسایی و طبقه‌بندی شده‌اند.

به بیان دیگر، با ابلاغ سیاست‌های کلی اصل (۴۴) قانون اساسی مجموعه‌ای از تحولات در حوزه فناوری اطلاعات و ارتباطات کشور ایران رخ داده

که موجب تغییر نگرش‌ها از نقش دولت از مجری انحصاری خدمات فناوری اطلاعات و ارتباطات به مجموعه‌ای از نقش‌های جدید شده است. حوزه فناوری اطلاعات از ابتدای ورود اینترنت به کشور از سوی نهادهای عالی سیاستگذار و شخص مقام معظم رهبری مورد توجه جدی قرار گرفت. ابتدا شورای عالی انقلاب فرهنگی بخشی از مسئولیت این حوزه را برعهده گرفت، شورای عالی فضای اطلاع‌رسانی و وزارت ارتباطات و فناوری اطلاعات و نهادهای مقررات‌گذار حوزه شکل گرفتند. در ادامه با حکم تشکیل شورای عالی فضای مجازی در سال ۱۳۹۰ بازیگری با نقش محوری در حوزه رایاسپهر ایجاد شد. نگاشت نهادی زیر برای تشریح وضعیت دولت پس از خصوصی‌سازی و تمرکز روی سیاستگذاری و حکمرانی انجام شده و به هنجارهای حقوقی لازم‌الاجرا اشاره ندارد؛ بلکه از جهتی با هدف نشان دادن تکثر در ساختار حکمرانی کشور ترسیم شده است.^۱

■ **نهادهای سیاستگذار کلان:** طبق اصل (۱۱۰) قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، مقام معظم رهبری، با مشورت مجمع تشخیص مصلحت نظام عهده‌دار سیاستگذاری کلان است و جهت‌گیری کلی کشور در یک حوزه را با ابلاغ سیاست‌های کلی نظام مشخص می‌کند.

■ **نهادهای متولی سیاست‌های میانی مختص رایاسپهر:** مثلاً شورای عالی فضای مجازی در همه حوزه‌های رایاسپهر جهت‌گیری کلی کشور را در چارچوب سیاست‌های کلان نظام مشخص می‌کنند و در ادامه این سیاست‌ها توسط نهادهای سیاستگذار اجرایی به مرحله اجرا می‌رسند.

■ **نهادهای متولی سیاست‌های میانی غیر مختص به رایاسپهر:** در حوزه‌هایی گسترده‌تر از بخش رایاسپهر جهت‌گیری کلی کشور را تعیین می‌کنند، به اقتضای گسترش فناوری اطلاعات و بین‌رشته‌ای و بین‌حوزه‌ای بودن آن سیاستگذاری در حوزه‌های مختلف می‌تواند بر جهت‌گیری رایاسپهر و شکل آن مؤثر باشد و از آن تأثیر نیز بگیرد. به‌عنوان مثال شورای عالی انقلاب فرهنگی، در چارچوب سیاست‌های کلی نظام در حوزه‌های مختلف، سیاستگذاری میانی کرده است، که به‌رغم وجود شورای عالی فضای مجازی، در بین این مصوبات، موارد مرتبط با رایاسپهر مشاهده می‌شود مانند مصوبه اخیر آن در خصوص هوش مصنوعی.

■ **نهادهای متولی تقنین:** مجلس شورای اسلامی به‌عنوان نهاد انحصاری قانونگذاری در جمهوری اسلامی، در حوزه‌های مختلف مرتبط با رایاسپهر اقدام به قانونگذاری می‌کند.

■ **سیاستگذار اجرایی غیر مختص به رایاسپهر:** بخشی از نهادهای عهده‌دار سیاستگذاری است که به محقق کردن سیاست‌های کلان منجر خواهد شد و این یعنی یک سیاست کلان از طریق سیاستگذاری اجرایی محقق می‌شود. سیاستگذاری اجرایی شامل صدور مقررات لازم‌الاجرا می‌گردد.

■ **سیاستگذار اجرایی مختص رایاسپهر:** به‌صورت خاص در یک بخش مرتبط با حوزه رایاسپهر مشغول سیاستگذاری هستند.

■ **نهادهای میانجی:** بازیگرانی می‌باشند که عهده‌دار یک فعالیت کلیدی در حوزه رایاسپهر هستند که دو بخش را شامل می‌شوند: یک بخش از آنها حاصل اجرای سیاست‌های کلی اصل (۴۴) بوده و بخش دوم نهادهای متولی فعالیت‌های تصدیگرانه هستند که طبق قانون اساسی و سیاست‌های مصوب غیر قابل واگذاری به بخش خصوصی می‌باشند که این نهادها شامل ترکیبی از بخش بازیگران خصوصی و دولتی هستند و در تحقق سیاست‌های اجرایی فعالیت دارند. جنس فعالیت‌های فعالین این حوزه از نوع مشورتی، حمایتی و تصدیگری انجام امور یک حوزه است. قابلیت‌ها و ظرفیت‌های آنهاست که اجرایی بودن یک سیاست یا مطرح بودن یک گزینه سیاستی را امکان‌پذیر می‌کند. این نهادها می‌توانند گزینه‌های پیش روی حکمرانی رایاسپهر را توسعه دهند یا محدود کنند.

■ **نهادهای فعال در تحقیق و توسعه و نوآوری:** نهادهایی هستند که فرایند نوآوری و تحقیقات را سرعت می‌دهند. این دستگاه‌ها در شکل ۱ قابل مشاهده است.

۱. از سوی دیگر این نگاشت نهادی با هدف نشان دادن جریان حکمرانی پس از ابلاغ سیاست‌های کلی اصل (۴۴) در حوزه رایاسپهر ایجاد شده و سایر ابعاد و وظایف دستگاه‌ها مثل برگزاری انتخابات از سوی شورای نگهبان مدنظر نبوده است.

بر اساس شکل ۱، مقام معظم رهبری طبق اصل (۱۱۰) قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، با مشورت مجمع تشخیص مصلحت نظام عهده‌دار سیاستگذاری کلان است. نهادهای سیاستگذار میانی نیز عبارتند از: شورای عالی انقلاب فرهنگی و شورای عالی فضای مجازی و سازمان پدافند غیر عامل، مصوبات این نهادها می‌تواند خط‌مشی کلی مجلس شورای اسلامی را نیز محدود کند. مجلس شورای اسلامی به صورت کلی باید در چارچوب سیاست‌های کلان ابلاغی مقام معظم رهبری و شوراهای عالی اقدام به تقنین کند، اما در حوزه‌هایی که سیاست کلان ترسیم نشده باشد مجلس شورای اسلامی در مصوبات خود جهت‌گیری کلی را نیز مشخص کرده و در ادامه این سیاست‌ها از سوی مقام معظم رهبری هم مورد تأکید قرار گرفته است. مثلاً سیاست ایجاد شبکه ملی اطلاعات یا داخلی ماندن اطلاعاتی که مبدأ و مقصد آن در ایران است، ابتداء در قالب قانونگذاری مجلس شورای اسلامی در برنامه پنجم توسعه تکلیف شد و در ادامه در حکم تشکیل و انتصاب اعضای شورای عالی فضای مجازی از سوی مقام معظم رهبری و سپس طی مصوبات متعدد نهاد سیاستگذار کلان تخصصی شورای عالی فضای مجازی این موضوع مورد تأکید قرار گرفت و مصوبات متعددی برای تبیین و تحقق شبکه ملی اطلاعات به تصویب رسیده است. از این رو، مجموعه قانونگذاری کشور در شکل بالا به عنوان مجموعه‌ای دارای قابلیت سیاستگذاری کلان طبقه‌بندی شدند و البته مصوبات متعددی از مجلس هم هستند که ماهیت سیاستگذاری اجرایی دارند.

هیئت وزیران تنها نهاد سیاستگذاری اجرایی عمومی است و در حوزه‌های مختلف نظیر رمزارزها، الکترونیکی کردن نسخه‌های پزشکی و رفع موانع و سیاستگذاری اجرایی در زمینه‌های مختلف ریاسپهر مصوباتی داشته است.

نهادهای سیاستگذاری اجرایی تخصصی متعددی از جمله کمیسیون تنظیم مقررات، شورای اجرایی فناوری اطلاعات، سازمان رسانه‌های صوتی و تصویری فراگیر در حوزه‌های مختلف سیاستگذاری اجرایی ریاسپهر کشور فعالیت دارند. البته مرکز افتای ریاست جمهوری و ساترا هنوز قانون مصوب ندارند و حدود اختیارات آنها مشخص نیست.

همان‌طور که مشاهده می‌شود نهادهای میانجی شامل اپراتورهای مخابراتی، سکوها، کاربر محور و نظام بانکی نیز می‌شوند. این نهادهای میانجی نقش‌های دولتی را نیز تسهیل می‌کنند. مثلاً ارائه خدمات دولتی از طریق پیام‌رسان‌ها به نوعی مشارکت بخش خصوصی در تأمین زیرساخت‌های انجام وظایف حاکمیتی است. همین‌طور بخشی از نهادهای میانجی از قبیل نظام صنفی رایانه و اتاق بازرگانی نهادهای مدنی هستند که گفت‌وگوی دولت و بخش خصوصی را تسهیل کرده یا در بخش دولتی راینی را تسهیل می‌کنند. همچنین بانک‌ها و نظام پرداخت نیز بخشی از ارکان انجام وظایف حاکمیتی به شمار می‌روند.

۴. اهم قوانین حوزه ریاسپهر

قوانین موجود در حوزه فناوری اطلاعات و ارتباطات را می‌توان به سه دسته قوانین و اسناد بالادستی، قوانین خاص و قوانین مرتبط با فناوری اطلاعات و ارتباطات دسته‌بندی کرد [۶]. در ادامه، این قوانین به صورت اجمالی تشریح شده‌اند.

۴-۱. قوانین و اسناد بالادستی ریاسپهر

الف) قانون اساسی

در قوانین و اسناد بالادستی اشاره‌های مستقیم و غیرمستقیمی به بحث فناوری اطلاعات و ارتباطات شده قانون اساسی به عنوان بالاترین قانون شامل موارد متعددی مرتبط با فناوری اطلاعات و ارتباطات بوده که در جدول زیر به تعدادی از آنها اشاره شده است.

جدول ۱. اصول قانون اساسی در حوزه فناوری اطلاعات و ارتباطات

ردیف	اصل قانون اساسی	موضوع
۱	بند «۱۰» اصل سوم قانون اساسی	ایجاد نظام اداری صحیح و حذف تشکیلات غیر ضرور
۲	اصل بیست و پنجم قانون اساسی	ممنوع بودن ضبط و فاش کردن مکالمات تلفنی، افشای مخابرات تلگرافی و تلکس و سانسور، عدم مخابره، نرساندن آنها و استراق سمع
۳	اصل چهارم قانون اساسی	تعریف بخش پست، تلگراف و تلفن به صورت مالکیت عمومی و در اختیار دولت
۴	بند «۲» اصل سوم قانون اساسی	بالا بردن سطح آگاهی‌های عمومی در همه زمینه‌ها با استفاده از رسانه‌های گروهی و وسایل دیگر
۵	بند «۷» اصل چهارم و سوم قانون اساسی	استفاده از علوم و فنون و تربیت افراد ماهر به نسبت احتیاج برای توسعه کشور

مأخذ: تحلیل محتوای قانون اساسی.

ب) سیاست‌های کلی اصل چهارم و چهارم قانون اساسی

سیاست‌های کلی اصل چهارم و چهارم قانون اساسی در اجرای بند «۱» اصل یکصد و دهم قانون اساسی مبنی بر وظایف و اختیارات رهبری ابلاغ شده است. این سیاست با قانون اجرای سیاست‌های کلی اصل چهارم و چهارم قانون اساسی مصوب ۱۳۸۶ و اصلاحیه‌های بعدی آن تکمیل شده است. بر اساس این سیاست ابلاغی بخش خصوصی مجاز به سرمایه‌گذاری در بخش ارتباطات ایران به جز ۱. شبکه‌های مادر مخابراتی و امور واگذاری بسامد (فرکانس) و ۲. شبکه‌های اصلی تجزیه و مبادلات و مدیریت توزیع خدمات پایه پستی شده است.

ج) سیاست‌های کلی نظام در بخش شبکه‌های اطلاع‌رسانی رایانه‌ای (۱۳۷۷/۷/۱۱ ابلاغی مقام معظم رهبری)

در این سیاست‌ها بر ایجاد، ساماندهی و تقویت نظام ملی اطلاع‌رسانی رایانه‌ای، توسعه کمی و کیفی شبکه اطلاع‌رسانی ملی، ایجاد دسترسی به شبکه‌های اطلاع‌رسانی جهانی صرفاً از طریق نهادها و مؤسسات مجاز، حضور فعال و اثرگذار در شبکه‌های جهانی و حمایت از بخش‌های دولتی و غیردولتی در زمینه تولید و عرضه اطلاعات، ایجاد و تقویت نظام حقوقی و قضایی متناسب با توسعه شبکه‌های اطلاع‌رسانی، توسعه فناوری اطلاعات (به ویژه حفاظت از اطلاعات)، اقدام مناسب برای دستیابی به میثاق‌ها و مقررات بین‌المللی و ایجاد اتحادیه‌های اطلاع‌رسانی با سایر کشورها در جهت حفظ و صیانت از هویت و فرهنگ ملی و مقابله با سلطه جهانی تأکید شده است.

د) سیاست‌های کلی نظام در امور امنیت فضای تولید و تبادل اطلاعات و ارتباطات (افتا) (۱۳۸۹/۱۱/۲۹ ابلاغی مقام معظم رهبری)
این سیاست‌های ابلاغی که به عنوان راهنمای دستگاه‌های اجرایی، تقنینی و نظارتی، خط‌مشی و جهت‌گیری نظام را در بخش مذکور تعیین می‌کند، به شرح زیر است:

۱. ایجاد نظام جامع و فراگیر در سطح ملی و سازوکار مناسب برای امن‌سازی ساختارهای حیاتی و حساس و مهم در حوزه فناوری اطلاعات و ارتباطات و ارتقای مداوم امنیت شبکه‌های الکترونیکی و سامانه‌های اطلاعاتی و ارتباطی در کشور،
۲. توسعه فناوری اطلاعات و ارتباطات با رعایت ملاحظات امنیتی،
۳. ارتقای سطح دانش و ظرفیت‌های علمی، پژوهشی، آموزشی و صنعتی کشور برای تولید علم و فناوری مربوط به امنیت فضای اطلاعاتی و ارتباطی (افتا)،
۴. تکیه بر فناوری بومی و توانمندی‌های تخصصی داخلی در توسعه زیرساخت‌های علمی و فنی امنیت شبکه‌های الکترونیکی و سامانه‌های اطلاعاتی و ارتباطی،
۵. پایش، پیشگیری، دفاع و ارتقای توان بازدارندگی در مقابل هرگونه تهدید در حوزه فناوری اطلاعات و ارتباطات،
۶. تعامل مؤثر و سازنده منطقه‌ای و جهانی و همکاری و سرمایه‌گذاری مشترک در حوزه‌های دانش، فناوری و امور مربوط به امنیت شبکه‌های الکترونیکی و سامانه‌های اطلاعاتی و ارتباطی با حفظ منافع و امنیت ملی،
۷. تعیین نهاد متولی و هماهنگ‌کننده زیر نظر دولت به منظور هدایت، نظارت و تدوین استانداردهای لازم برای حفظ و توسعه امنیت فضای تولید و تبادل اطلاعات و ارتباطات و تهیه پیش‌نویس قوانین مورد نیاز،
۸. فرهنگ‌سازی، آموزش و افزایش آگاهی و مهارت‌های عمومی در حوزه افتا،

۹. رعایت موازین شرعی و مقررات قانونی مربوط به حفظ حقوق فردی و اجتماعی در اجرای این سیاست‌ها.
(ه) سیاست‌های کلی بر نامه پنجم توسعه جمهوری اسلامی ایران (ابلاغی مقام معظم رهبری ۱۳۸۷/۱۰/۲۱)

- اهداف مرتبط با رایاسپهر در سیاست‌های کلی بر نامه پنجم عبارت بودند از:

- اصلاح نظام اداری (بند «۱۳»)،

- بهبود کیفیت خدمات (بند «۱۳»)،

- تمرکززدایی در حوزه‌های اداری و اجرایی (بند «۱۳»)،

- تنظیم قوانین مورد نیاز برای مقابله با فساد و اجرای تحول اداری نظام (بند «۱۳»).

و) سیاست‌های کلی بر نامه ششم توسعه در حوزه رایاسپهر

- در این سند دستیابی به اهداف زیر در عرصه رایاسپهر مورد توجه ویژه قرار گرفته است:

- کسب جایگاه برتر منطقه در توسعه دولت الکترونیک در بستر شبکه ملی اطلاعات،

- توسعه محتوا در فضای مجازی بر اساس نقشه مهندسی فرهنگی کشور تا حداقل پنج برابر وضعیت کنونی و بومی سازی شبکه‌های اجتماعی،

- ایجاد، تکمیل و توسعه شبکه ملی اطلاعات و تأمین امنیت آن، تسلط بر دروازه‌های ورودی و خروجی فضای مجازی و پالایش هوشمند آن و

- ساماندهی، احراز هویت و تحول در شاخص ترافیکی شبکه به طوری که ۵۰ درصد آن داخلی باشد،

- بهره‌گیری از موقعیت ممتاز کشور با هدف تبدیل ایران به مرکز تبادلات پستی و ترافیکی ارتباطات و اطلاعات منطقه و گسترش حضور در بازارهای بین‌المللی،

- حضور مؤثر و هدفمند در تعاملات بین‌المللی فضای مجازی،

- افزایش سهم سرمایه‌گذاری زیرساختی در حوزه فناوری اطلاعات و ارتباطات تا رسیدن به سطح کشورهای برتر منطقه،

- توسعه فناوری فضایی با طراحی، ساخت، آزمون، پرتاب و بهره‌برداری از سامانه‌های فضایی و حفظ و بهره‌برداری حداکثری از نقاط مداری کشور.

ز) سیاست‌های کلی بر نامه هفتم با اولویت پیشرفت اقتصادی توأم با عدالت در حوزه رایاسپهر

سیاست‌های کلی بر نامه هفتم توسعه که اولویت اصلی خود را پیشرفت اقتصادی توأم با عدالت تعیین کرده است شامل هفت بخش با عناوین:

۱. اقتصادی، ۲. امور زیربنایی، ۳. فرهنگی و اجتماعی، ۴. علمی، فناوری و آموزشی، ۵. سیاسی و سیاست خارجی، ۶. دفاعی و امنیتی، ۷.

اداری، حقوقی و قضایی تنظیم شده است. احکام مرتبط با رایاسپهر آن عبارتند از:

- بند «۱۹»: برقراری حاکمیت ملی و صیانت از ارزش‌های اسلامی ایرانی در فضای مجازی با تکمیل و توسعه شبکه ملی اطلاعات و تأمین محتوا

و خدمات متناسب و ارتقای قدرت سایبری در تراز قدرت‌های جهانی با تأکید بر مقاوم‌سازی و امنیت زیرساخت‌های حیاتی و کلان‌داده کشور،

- بند «۲۰»: افزایش شتاب پیشرفت و نوآوری علمی و فناوری و تجاری‌سازی آنها به‌ویژه در حوزه‌های اطلاعات و ارتباطات،

- بند «۲۴»: تقویت زیرساخت‌ها و بهینه‌سازی سازوکارهای عمومی و دستگاهی برای مصون‌سازی و ارتقای تاب‌آوری در قبال تهدیدات،

به‌ویژه تهدیدات سایبری، زیستی، شیمیایی و پرتویی با اولویت پدافند غیرعامل،

- بند «۲۵»: تحول در نظام اداری و اصلاح ساختار آن مبتنی بر سیاست‌های کلی نظام اداری با تأکید بر هوشمندسازی و تحقق دولت

الکترونیک، حذف تشکیلات موازی و غیر ضرور، به‌روزرسانی قوانین و مقررات، اصلاح روش‌ها و رفع فساد و زمینه‌های آن در مناسبات اداری،

- بند «۲۶»: روزآمدسازی سند تحول قضایی و اجرای آن با تأکید بر پیشگیری از وقوع جرم و دعاوی؛ هوشمندسازی فرایندها و بهره‌گیری

از فناوری‌های نوین در ارائه خدمات قضایی؛ اجرای ۱۰۰ درصدی حدنگار.

ح) حکم تشکیل و انتصاب شورای عالی فضای مجازی و اهم مصوبات شورای عالی فضای مجازی

حکم تشکیل و انتصاب اعضای شورای عالی فضای مجازی سال ۱۳۹۰ و حکم انتصاب اعضای شورای عالی فضای مجازی ابلاغی سال ۱۳۹۴ مقام

معظم رهبری ضمن تأسیس شورای عالی فضای مجازی و انتصاب اعضای آن حاوی تدوین دستور کار این حوزه شامل: ۱. انحلال شوراهای عالی

مصوب در گذشته موازی این شورا، ۲. تثبیت و تقویت جایگاه مرکز ملی فضای مجازی، ۳. ارتقای جمهوری اسلامی ایران به قدرت سایبری در

تراز قدرت‌های تأثیرگذار جهانی، ۴. اهتمام ملی و همه‌جانبه و سرمایه‌گذاری جدی در امر ایجاد و توسعه انواع فناوری‌ها و صنایع کاملاً پیشرفته

و رقابتی، ۵. تسریع در راه‌اندازی شبکه ملی اطلاعات، ۶. سالم‌سازی و حفظ امنیت همه‌جانبه فضای مجازی کشور و نیز حفظ حریم خصوصی

آحاد جامعه و مقابله مؤثر با نفوذ و دست‌اندازی بیگانگان در این عرصه بوده است که از مطالبات مقام معظم رهبری در این زمینه به‌شمار می‌آید.

جدول ۲.۱. اهمیت مصوبات سیاست‌های کلی مصوب شورای عالی فضای مجازی و نهادهای زیرمجموعه آن

عنوان سند	نوع مصوبه
<p>تکلیف تدوین ۳۹ سند به‌عنوان اقدامات کلان به دستگاه‌های مختلف:</p> <p>۱. شبکه ملی اطلاعات (مرکز ملی فضای مجازی)،</p> <p>۲. اقتصاد دیجیتال (وزارت ارتباطات و فناوری اطلاعات)،</p> <p>۳. حقوق فضای مجازی (معاونت حقوقی ریاست‌جمهوری)،</p> <p>۴. نظام قضایی فضای مجازی (قوه قضائیه)،</p> <p>۵. نظام انتظامی فضای مجازی (فرماندهی انتظامی)،</p> <p>۶. نظام علم، تحقیقات، فناوری و نوآوری (وزارت علوم)،</p> <p>۷. نظام حکمرانی داده‌ها (وزارت ارتباطات)،</p> <p>۸. نظام دیپلماسی مجازی (وزارت امور خارجه)،</p> <p>۹. توسعه اینترنت اشیا (مرکز ملی فضای مجازی)،</p> <p>۱۰. نظام هویت معتبر (وزارت ارتباطات و فناوری اطلاعات)،</p> <p>۱۱. نظام دفاع سایبری (مرکز ملی فضای مجازی)،</p> <p>۱۲. نظام اوقات فراغت فضای مجازی (وزارت فرهنگ و ارشاد)،</p> <p>۱۳. دولت هوشمند (وزارت ارتباطات)،</p> <p>۱۴. نظام تأمین نیروی انسانی فضای مجازی (وزارت تعاون، رفاه کار و تأمین اجتماعی)،</p> <p>۱۵. فناوری نوین پولی و مالی فضای مجازی (وزارت اقتصاد)،</p> <p>۱۶. نظام به‌کارگیری فناوری‌های نوین فضای مجازی از قبیل هوش مصنوعی، زنجیره بلوکی، پردازش کوانتومی و علوم داده (معاونت علمی و فناوری ریاست‌جمهوری)،</p> <p>۱۷. نظام دیپلماسی عمومی فضای مجازی (سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی)،</p> <p>۱۸. منظومه‌های ماهواره‌ای در فضای مجازی (وزارت ارتباطات)،</p> <p>۱۹. نظام شهر هوشمند (وزارت کشور)،</p> <p>۲۰. نظام محتوا و خدمات محتوایی (وزارت ارشاد)،</p> <p>۲۱. هوشمندسازی و تحول صنعتی و کشاورزی (وزارت ارتباطات)،</p> <p>۲۲. نظام رمز ارز (وزارت اقتصاد)،</p> <p>۲۳. نظام رسانه‌ای فضای مجازی (مرکز ملی فضای مجازی)،</p> <p>۲۴. تبلیغات تجاری فضای مجازی (وزارت ارشاد)،</p> <p>۲۵. تبلیغات اسلامی فضای مجازی (سازمان تبلیغات اسلامی)،</p> <p>۲۶. تبلیغات سیاسی فضای مجازی (وزارت کشور)،</p> <p>۲۷. زیرساخت فناوریانه خط و زبان فارسی (معاونت علمی و فناوری ریاست‌جمهوری)،</p> <p>۲۸. سواد فضای مجازی (وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی)،</p> <p>۲۹. صیانت از کودک و خانواده (مرکز ملی فضای مجازی)،</p> <p>۳۰. نظام آموزش فضای مجازی (وزارت آموزش و پرورش)،</p> <p>۳۱. نظام آموزش عالی فضای مجازی (وزارت علوم)،</p> <p>۳۲. تعلیم و تربیت هوشمند (وزارت آموزش و پرورش)،</p> <p>۳۳. ساماندهی بازار کار متناسب با فضای مجازی (وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی)،</p> <p>۳۴. تشکل‌های مردمی و سازمان‌های مردم‌نهاد فضای مجازی (وزارت ارشاد)،</p> <p>۳۵. توسعه صنعت داخلی افتا (مرکز مدیریت راهبردی افتا)،</p> <p>۳۶. نظام حکمرانی فضای مجازی،</p> <p>۳۷. نظام جامع تنظیم‌گری،</p> <p>۳۸. نظام امنیت فضای مجازی،</p> <p>۳۹. تحول مرکز ملی (مرکز ملی فضای مجازی).</p>	<p>سند راهبردی جمهوری اسلامی ایران در فضای مجازی مصوب ۱۴۰۱</p>
<p>۱. تعریف و الزامات حاکم بر تحقق شبکه ملی اطلاعات سال ۱۳۹۲،</p> <p>۲. تبیین الزامات شبکه ملی اطلاعات ۱۳۹۵،</p> <p>۳. طرح کلان و معماری شبکه ملی اطلاعات ۱۳۹۹،</p> <p>۴. الزامات حاکم بر اینترنت اشیا در شبکه ملی اطلاعات ۱۳۹۷،</p> <p>۵. سیاست‌ها و اقدامات ساماندهی پیام‌رسان‌های اجتماعی ۱۳۹۶.</p>	<p>مصوبات شبکه ملی اطلاعات</p>

عنوان سند	نوع مصوبه
۱. آیین‌نامه اجرایی احصای کلیه استعلامات و ایجاد نظام استانداردسازی تبادل اطلاعات بین‌دستگاهی مصوب ۱۳۹۷، ۲. نظام هویت معتبر در فضای مجازی کشور ۱۳۹۸.	مصوبات دولت هوشمند
۱. تصمیم‌گیری درخصوص شوراهای عالی موازی با شورای عالی فضای مجازی ۱۳۹۵، ۲. تعیین تکلیف دبیرخانه شورای عالی اطلاع‌رسانی ۱۳۹۵، ۳. تعیین تکلیف وظایف اجرایی شورای عالی انفورماتیک ۱۳۹۷، ۴. شرح وظایف، اختیارات و ترکیب اعضای کمیسیون عالی تنظیم مقررات فضای مجازی کشور مصوب ۱۴۰۱.	مصوبات ساختار داخلی شورای عالی فضای مجازی
۱. توسعه فضای مجازی سالم مفید و ایمن (۱۳۹۳)، ۲. تدوین سند تحول حوزه‌های فرهنگ و آموزش با توجه به تحولات فضای مجازی ۱۳۹۸، ۳. الزامات پیشگیری و مقابله با نشر اطلاعات، اخبار و محتوای خبری خلاف واقع در فضای مجازی ۱۳۹۹، ۴. سند مینت از کودکان و نوجوانان در فضای مجازی ۱۴۰۰، ۵. الزامات سامانه‌های الکترونیکی آموزش و پرورش و شبکه آموزشی دانش‌آموز (شاد) مصوب ۱۴۰۰.	مصوبات، فرهنگ، رسانه، کودکان نوجوانان و دانش‌آموزان

مأخذ: تحلیل محتوای مصوبات شورای عالی فضای مجازی.

ط) مصوبات شورای عالی انقلاب فرهنگی

شورای عالی انقلاب فرهنگی در سالیان اخیر حضور مؤثری در مصوبات رایاسپهر داشته که در جدول زیر خلاصه مصوبات قابل مشاهده است.

جدول ۳. مصوبات اخیر شورای عالی انقلاب فرهنگی در زمینه رایاسپهر	
نام مصوبه	مفاد مرتبط با رایاسپهر
سند تحول شورای عالی انقلاب فرهنگی مصوب ۱۴۰۱	۱. هدف‌گذاری ارتقا توانمندی شناختی و مهارتی و سواد مجازی جامعه و مهار آسیب‌های فضای مجازی ۲. تعیین محتوای فرهنگی و اجتماعی فضای مجازی به‌عنوان «عرصه‌های مأموریتی» شورای عالی انقلاب فرهنگی ۳. تقسیم‌کار بین شورای عالی انقلاب فرهنگی و شورای عالی فضای مجازی درخصوص موضوعات مشترک از طریق ۱. تشکیل کارگروهی متشکل از اعضای منتخب دو شورا و ۲. تصویب در دو شورا
تعیین اولویت‌ها و سیاست‌های فرهنگی، علمی، فناوری و نوآوری برنامه هفتم مصوب ۱۴۰۱	۱. الف) بازسازی انقلابی ساختار فرهنگی کشور و مهندسی فرهنگی با تأکید بر: ۲. سبک‌زدگی (با تأکید بر حمایت و تقویت صنایع فرهنگی و ... خدمات و محتوای سالم فضای مجازی)
تشکیل شورای ملی راهبری و تأسیس سازمان ملی هوش مصنوعی مصوب ۱۴۰۳	۱. تعیین اعضای شورای ملی راهبری هوش مصنوعی ۲. تکلیف به معاونت علمی، فناوری و اقتصاد دانش‌بنیان ریاست‌جمهوری اساسنامه سازمان ملی هوش مصنوعی را با همکاری ستاد علم و فناوری دبیرخانه شورای عالی انقلاب فرهنگی، وزارت ارتباطات و فناوری اطلاعات، مرکز ملی فضای مجازی و سازمان اداری و استخدامی کشور؛
سند ملی هوش مصنوعی جمهوری اسلامی ایران مصوب ۱۴۰۳	در این سند ۱. اصول و مبانی ارزشی، ۲. چشم‌انداز، اهداف کلان و شاخص‌های ارزیابی، ۳. سیاست‌های راهبردی، ۴. راهبردها و اقدامات ملی، ۵. اولویت‌های ملی به‌کارگیری هوش مصنوعی، ۶. سازوکار اجرایی نمودن و نظارت بر اجرای سند هوش مصنوعی به تصویب رسید.

مأخذ: تحلیل محتوای مصوبات شورای عالی انقلاب فرهنگی.

همان‌طور که در جدول بالا مشاهده می‌شود شورای عالی انقلاب فرهنگی در زمینه امور اجرایی داخلی خود در زمینه رایاسپهر مصوبات قابل توجهی دارد. از سوی دیگر این شورا مصوباتی دارد که روابط آن با شورای عالی فضای مجازی را تنظیم می‌کند. همچنین، در جدول مشاهده می‌شود که رویه تقسیم کار بین شورای عالی انقلاب فرهنگی و شورای عالی فضای مجازی در خصوص موضوعات مشترک از طریق ۱. تشکیل کارگروهی متشکل از اعضای منتخب دو شورا و ۲. تصویب در دو شورا، تعیین شده است. طبق سند راهبردی جمهوری اسلامی ایران در فضای مجازی مصوب شورای عالی فضای مجازی، نظام به کارگیری فناوری‌های نوین فضای مجازی از قبیل هوش مصنوعی، زنجیره بلوکی، پردازش کوانتومی و علوم داده باید توسط معاونت علمی و فناوری ریاست جمهوری تدوین و به تصویب کمیسیون عالی تنظیم مقررات فضای مجازی کشور برسد. اما سند هوش مصنوعی فقط در شورای عالی انقلاب فرهنگی تصویب شده است.

۲-۴. برنامه‌های توسعه‌ای کشور

الف) قانون برنامه اول توسعه (مصوب ۱۳۶۸/۱۱/۱۱ مجلس شورای اسلامی)

بهره‌گیری از فناوری انفورماتیک با هدف خدمت‌رسانی با کیفیت و سرعت مطلوب، اصلاح سامانه ثبت احوال و ایجاد پایگاه مکانیزه اطلاعات جمعیتی کشور، رشد تولیدات سرمایه‌ای و واسطه‌ای اقتصاد با تأکید بر فناوری اطلاعات و ارتباطات در جهت جایگزینی واردات با اولویت بهره‌گیری حداکثری از ظرفیت‌های موجود، ایجاد نظام آمار و انفورماتیک و بهره‌جویی از آن در جهت اصلاح سازمان و مدیریت اجرایی کشور از جمله موضوعاتی است که در قانون برنامه اول احکام ویژه‌ای به آنها اختصاص یافته است.

ب) قانون برنامه دوم توسعه (مصوب سال ۱۳۷۳)

در قانون برنامه دوم توسعه نیز احکام متعددی با موضوع بهره‌گیری فناوری اطلاعات و ارتباطات به منظور تحقق اهداف توسعه‌ای کشور تبیین شده است. اصلاح سامانه جمع‌آوری و پردازش آمار و اطلاع‌رسانی به صورت متمرکز، کوتاه کردن مسیر و زمان رسیدگی به دعوی از طریق اصلاح قوانین موجود و بهره‌گیری از ابزارهای فناورانه نوین، استفاده از فناوری اطلاعات در امور گمرکی، ایجاد شبکه‌های اطلاع‌رسانی بازار بورس و سرمایه و بهره‌وری از فناوری اطلاعات و ارتباطات در جهت افزایش بهره‌وری نظام اداری و بهبود سامانه‌ها و روش‌ها نمونه‌هایی از این احکام به‌شمار می‌روند.

ج) قانون برنامه سوم توسعه (مصوب ۱۳۷۹/۱/۱۷)

توانمندسازی بخش خصوصی فعال در حوزه فناوری اطلاعات و ارتباطات، کاهش انحصار دولت و توسعه زیرساخت‌های ارتباطی فناوری اطلاعات و ارتباطات با ایجاد شبکه‌های خدمات فناوری اطلاعات و ارتباطات موازی از سوی بخش غیردولتی، تقویت صنعت فناوری اطلاعات، کاهش شکاف دیجیتالی و در نهایت توجه ویژه به کاربردهای فناوری اطلاعات و ارتباطات از جمله تجارت الکترونیک و مالیات الکترونیک، اصلی‌ترین موضوعاتی است که در این قانون در حوزه فناوری اطلاعات و ارتباطات مورد توجه قرار گرفته است.

د) قانون برنامه چهارم توسعه (مصوب ۱۳۸۳/۶/۱۱)

دولت الکترونیک، بانکداری و تجارت الکترونیک، آموزش الکترونیک، سلامت الکترونیک، صنعت فناوری اطلاعات و ارتباطات، زیرساخت‌های قانونی، اطلاعاتی و ارتباطی از جمله موضوعات مطرح در حوزه فناوری اطلاعات و ارتباطات به‌شمار می‌روند که بالغ بر ۴۰ حکم از احکام برنامه چهارم توسعه را به خود اختصاص داده‌اند.

ه) قانون برنامه پنجم توسعه (مصوب ۱۳۸۹/۱۰/۱۵)

بالغ بر ۳۲ ماده از قانون برنامه پنجم توسعه با حوزه فاوا مرتبط هستند که ماده (۴۶) مهم‌ترین حکم آن است. در بندهای مختلف این ماده و نیز تبصره‌های مربوط به آن، وزارت ارتباطات و فناوری اطلاعات مکلف شده است تا در راستای بسط خدمات دولت الکترونیک، صنعت فناوری اطلاعات، سواد اطلاعاتی و افزایش بهره‌وری در حوزه‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، اقدامات بنیادینی را به منظور تأمین زیرساخت‌های فناوری اطلاعات و ارتباطات کشور به انجام برساند. از این رهگذر تکالیفی نیز به دیگر نهادها و دستگاه‌های اجرایی محول شده که پیرو تبصره «۳» ماده (۴۶) قانون برنامه پنجم، وزارت ارتباطات و فناوری اطلاعات (سازمان فناوری اطلاعات ایران) موظف شده است میزان تحقق این ماده را سالیانه و به‌طور منظم و پس از دریافت گزارش‌های ارائه شده از سوی نهادها و دستگاه‌های اجرایی مکلف به اطلاع نمایندگان مردم در مجلس شورای اسلامی برساند.

و) قانون برنامه ششم توسعه (مصوب ۱۳۹۶/۱/۱۶)

برنامه ششم توسعه اقتصادی، سیاسی و فرهنگی، سومین برنامه از چهار برنامه پنج‌ساله در نظام برنامه‌ریزی کشور در راستای تحقق اهداف تعیین شده در چشم‌انداز بیست‌ساله نظام جمهوری اسلامی ایران است. دستیابی به جایگاه دوم منطقه در فناوری که در چشم‌انداز سال ۱۴۰۴ به آن تأکید شده بود. بخش «۱۳» قانون برنامه ششم توسعه با عنوان «ارتباطات و فناوری اطلاعات» مشتمل بر مواد (۶۷) تا (۶۹) به‌طور خاص به فناوری اطلاعات و ارتباطات پرداخته بود. علاوه بر این سه ماده که مختص به فناوری اطلاعات و ارتباطات هستند حدود ۳۹ ماده دیگر از این قانون با توسعه فناوری اطلاعات و ارتباطات یا به‌کارگیری از دستاوردهای آن در ارتباط هستند. در مجموع در برنامه ششم توسعه ۴۲ ماده مجزا مشتمل بر ۸۷ بند با مفاد مرتبط با رایاسپهر وجود دارد.

قانون برنامه ششم توسعه، متوسط رشد اقتصادی سالیانه را هشت درصد (۸٪) برای کشور در نظر گرفته است که سهم فناوری اطلاعات و ارتباطات در متغیرهای اقتصادی متوسط، رشد سالیانه بهره‌وری کل عوامل تولید ۶/۵ درصد، متوسط رشد سالیانه سرمایه‌گذاری ۵/۸ درصد، متوسط رشد سالیانه اشتغال ۹/۵ درصد و متوسط رشد سالیانه ارزش افزوده ۱۹/۴ درصد پیش‌بینی شده است. در برنامه ششم توسعه، اهدافی نظیر الکترونیکی کردن خدمات و دولت الکترونیک به دلیل فراهم آمدن بستر اینترنت طی سال‌های گذشته توانسته‌اند این امکان را داشته باشند که بعضی از خدمات را به‌صورت برخط تعریف کنند و بر خلاف برنامه پنجم توسعه موارد متعددی وجود دارد که دستگاه‌های مختلف برای فراهم کردن خدماتشان، به‌صورت برخط مکلف شدند. از این موارد می‌توان به استقرار سامانه‌های نظارتی برخط، امکان پاسخ‌گویی برخط به استعلامات و دسترسی برخط به بانک‌های اطلاعاتی، به‌وسیله دستگاه‌های مختلف اشاره کرد.

ز) قانون برنامه هفتم پیشرفت (مصوب ۱۴۰۳/۴/۱۸)

در آستانه انقلاب هوش مصنوعی، جهش کوانتومی، فراگیری اینترنت اشیا، گسترش راهبردهای ملی توسعه هم‌زادهای دیجیتال، رقابت در گسترش نسل‌های جدید مخابراتی و از همه مهم‌تر توسعه کاربردهای فناوری زنجیره بلوکی یا دفتر کل توزیع شده، قانون برنامه هفتم توسعه کشور تصویب شده است [۷]. در برنامه هفتم پیشرفت اهدافی کمی در موادی مشخص از سوی مجلس شورای اسلامی تصویب شده‌اند که جنبه‌های مختلف رایاسپهر کشور ایران را هدف‌گذاری کمی می‌کنند و هم در احکامی دیگر تکالیفی در توسعه جنبه‌های مختلف رایاسپهر ایران وجود دارد. بنابراین در ادامه ابتدا اهداف کمی رایاسپهر بیان خواهند شد سپس احکام مرتبط با رایاسپهر از جنبه محتوا، متولی و مهلت اجرای آنها معرفی می‌شوند. در مواد (۲)، (۳۲)، (۶۴)، (۱۱۲) قانون برنامه هفتم توسعه به‌ویژه در جدول ۱۴ از فصل توسعه شبکه ملی اطلاعات و اقتصاد رقومی (دیجیتال) قانونگذار اهداف کمی مختلفی در زمینه توسعه رایاسپهر تعیین کرده که در جدول ۴ قابل مشاهده است.

جدول ۴. اهداف کمی سنجه‌های عملکردی رایاسپهر در برنامه هفتم

سنجه عملکردی	واحد متعارف	هدف کمی در پایان برنامه
رشد بخش ارتباطات (ماده ۲)	درصد	۱۱
تحقق اهداف سند راهبردی جمهوری اسلامی ایران در فضای مجازی (ماده ۶۴)	درصد	۶۰
تحقق اهداف سند طرح کلان و معماری شبکه ملی اطلاعات (ماده ۶۴)	درصد	۹۹
اتصال اماکن اداری، تجاری و مسکونی به تار (فیبر) نوری (ماده ۶۴)	تعداد نقطه	۲۰,۰۰۰,۰۰۰
روستاهای بالای بیست خانوار متصل به شبکه ملی اطلاعات (ماده ۶۴)	درصد	۱۰۰
سهم اقتصاد رقومی (دیجیتال) از تولید ناخالص ملی (ماده ۶۴)	درصد	۱۰
تکمیل پایگاه ملی پرتاب فضایی (ماده ۶۴)	درصد	۶۰
دستیابی به مدارهای عملیاتی (تثبیت قابلیت دستیابی به مدار لنو و دستیابی حداقلی به مدار ۳۶۰۰۰ کیلومتری) (ماده ۶۴)	درصد پیشرفت	۱۰۰

هدف کمی در پایان برنامه	واحد متعارف	سنجه عملکردی
۱۰۰	درصد پیشرفت	راه‌اندازی مرکز تجمع و آزمون ملی سامانه‌های ماهواره‌ای نیمه‌سنگین (کلاس ۱۰۰۰ کیلوگرم) (ماده ۶۴)
۳۰	تعداد ماهواره	تامین و ساخت ماهواره‌های تحقیقاتی و عملیاتی با اولویت شکل‌گیری منظومه‌های ماهواره‌ای (ماده ۶۴)
۲۵	تعداد کاربرد	ایجاد بستر ارائه خدمات کاربردی فضاپایه با ارزش افزوده (ماده ۶۴)
۸	درصد/سالیانه	رشد اقتصاد فضایی کشور (ماده ۶۴)
۱۰۰	درصد	توسعه استعلامات الکترونیکی (ماده ۶۴)
۱۰۰	درصد	فرآیند شدن پرداخت الکترونیکی به حساب‌های دولتی (ماده ۶۴)
۱۰۰	درصد	جامعه تحت پوشش دریافت خدمات دولت بدون مراجعه حضوری، بدون ارسال مدرک و بدون مداخله انسانی (افراد بالای هجده سال) (ماده ۶۴)
۵۰۰,۰۰۰	نفر	آموزش و تربیت نیروی انسانی ماهر و متخصص برای توسعه اقتصاد رقومی و فضای مجازی کشور (ماده ۶۴)
۲۰ هزار نفر	معلم (دانشجو-معلم)	مربی سواد فضای مجازی (ماده ۷۴)
تا پایان برنامه شصت درصد (۶۰٪)	درصد	افزایش تولید بازی‌های رایانه‌ای داخلی ویژه کودک و نوجوان
۵۰	درصد	کلاس‌های هوشمند و فناور پایه (با اولویت مناطق محروم) (ماده ۸۷)
۱۰	درصد	ایجاد بستر مناسب مجازی برای پشتیبانی از مدارس محروم و کمتر برخوردار توسط مدارس با کیفیت (ماده ۸۷)
۱۰۰	درصد	انجام کلیه معاملات دولت به صورت الکترونیکی (ماده ۱۰۴)
۱۰۰	درصد	ارائه کلیه خدمات دولت به شهروندان به صورت الکترونیکی (ماده ۱۰۴)
۷۵	رتبه	بهبود رتبه کشور در شاخص توسعه دولت الکترونیکی (ماده ۱۰۴)
۱۵	درصد	نسبت زندانیان تحت پوشش نظارت الکترونیک به کل زندانیان (ماده ۱۱۲)
۱۰۰	درصد	پاسخ آبی (کمتر از ۵ دقیقه) به استعلام‌های املاک دریافتی از محاکم دادگستری و دستگاه‌های اجرایی نسبت به کل استعلام‌های املاک دریافتی از مراجع مزبور
۱۰۰	درصد	نسبت ثبت الکترونیک فوری (کمتر از ۵ دقیقه) خلاصه معاملات به کل معاملات
۱۰۰	درصد	نسبت مزایده‌های انجام شده در شعب اجرای احکام، دوایر اجرای ثبت و شعب تصفیه امور ورشکستگی به صورت برخط (سامانه تدارکات الکترونیکی دولت «ستاد») به کل مزایده‌ها
۱۰۰	درصد	نسبت دفاتر تجاری مهر و موم (پلمب) شده با روش الکترونیکی به میزان کل دفاتر تجاری مهر و موم شده
۵۰	درصد	میزان ارجاع هوشمند پرونده به قاضی و کارشناسان رسمی به میزان کل ارجاعات
۹۵	درصد	میزان ابلغان ممنوع خروج از طریق سامانه ابلاغ الکترونیک قضایی (ثنا) به کل ممنوع خروجی‌های صادر شده
۱,۰۰۰,۰۰۰	فقره/پرونده	الکترونیکی کردن فرآیندهای معاینات، کمیسیون و تشریح و آزمایشگاه

مأخذ: تحلیل محتوای برنامه هفتم توسعه

- به صورت کلی برنامه هفتم توسعه ۶ دسته هدف مهم در زمینه اجرایی رایاسپهر دارد که شامل موارد زیر است:
۱. اهداف توسعه زیرساخت دسترسی شامل توسعه دسترسی و پوشش فیبر نوری و ایجاد دسترسی پرسرعت برای روستاها،
 ۲. اجرای برنامه ملی توسعه هوش مصنوعی،
 ۳. آموزش و تربیت نیروی انسانی ماهر و متخصص برای توسعه اقتصاد رقومی و فضای مجازی،
 ۴. توسعه استعلامات الکترونیکی و خدمات دولت الکترونیکی هوشمند،
 ۵. توسعه صنعت فضایی و نقاط مداری،
 ۶. تأمین زیرساخت‌های رایانشی و اصلاح ساختار رایانش دستگاه‌ها.
- و در فصل ۱۳ یا توسعه شبکه ملی اطلاعات و اقتصاد رقومی (دیجیتال) نیز باید ۱۰ سند تصویب شود:
۱. به‌روزرسانی سند طرح کلان و معماری شبکه ملی اطلاعات،
 ۲. تدوین شاخص‌های سند راهبردی جمهوری اسلامی ایران در فضای مجازی،
 ۳. تصویب اساسنامه شرکت ارتباطات بین‌الملل،
 ۴. سند اقتصاد رقومی،
 ۵. تدوین سند حفاظت از داده،
 ۶. نظام سنجش سهم زیست‌بوم اقتصاد رقومی،
 ۷. برنامه ملی رشد مهارت‌های رقومی،
 ۸. پذیرش شرکت‌های فناوری در بورس و ایجاد ابزارهای مالی جدید و ساماندهی مالکیت معنوی،
 ۹. وحدت رویه در صدور پروانه خدمات هوشمندسازی و سکوی پیام‌رسان و تصویب جداول تعرفه آنها،
 ۱۰. دسترسی کسب و کارها به اطلاعات بخش دولت.
- در ادامه اهم احکام در زمینه رایاسپهر در جدول ۵ قابل مشاهده است.

جدول ۵. احکام، محتوا، متولی اجرای تکالیف برنامه هفتم توسعه در زمینه رایاسپهر

شماره	آدرس حکم	محتوا	متولی	مهلت اجرا
۱	بند «الف» ماده (۶۵)	اتصال مناطق شهری به فیبر نوری و اتصال پرسرعت روستاها	وزارت فاوا	۱۴۰۷
۲	بند «ب» ماده (۶۵)	بازنگری، تکمیل و روزآمدسازی سند «طرح کلان و معماری شبکه ملی اطلاعات»	مرکز ملی فضای مجازی	۱۴۰۳
۳	بند «پ» ماده (۶۵)	تکلیف مجوز استفاده از ابنیه و زیرساخت‌های دستگاه‌های اجرایی و نهادهای عمومی غیردولتی به استثنای وزارت اطلاعات، سازمان انرژی اتمی و نیروهای مسلح به‌علاوه دیوار مشرف به معابر عمومی بخش خصوصی وفق ماده (۱۳) قانون خصوصی‌سازی شرکت مخابرات جهت نصب تجهیزات ارتباطی، وفق تعرفه‌های مصوب کمیسیون تنظیم مقررات ارتباطات	کمیسیون تنظیم مقررات	۱۴۰۳
۴	بند «ت» ماده (۶۵)	لازم‌الاجرا بودن مصوبات شورای عالی فضای مجازی و تصویب آیین‌نامه تقسیم‌کار نهادی، نحوه حکمرانی فضای مجازی، به‌ویژه حوزه امنیت فضای مجازی و شاخص‌های اجرایی «سند راهبردی جمهوری اسلامی ایران در فضای مجازی»	مرکز ملی فضای مجازی	۱۴۰۳
۵	بند «ث» ماده (۶۵)	اجازه ایجاد شرکت ارتباطات بین‌الملل توسط وزارت ارتباطات و فناوری اطلاعات و تصویب اساسنامه آن توسط هیئت‌وزیران	وزارت ارتباطات و فناوری اطلاعات	۱۴۰۷

شماره	آدرس حکم	محتوا	متولی	مهلت اجرا
۶	بند «ج» ماده (۶۵)	اجرای «برنامه ملی توسعه هوش مصنوعی» با رعایت سیاست‌های کلی نظام، مصوبات شورای عالی انقلاب فرهنگی و سند راهبردی جمهوری اسلامی ایران در فضای مجازی اقدام قانونی	دولت	۱۴۰۳
۷	بند «الف» ماده (۶۶)	تهیه سند «نظام اقتصاد رقومی (دیجیتال)» توسط وزارت ارتباطات و فناوری اطلاعات و دستگاه‌های ذی‌ربط و تصویب آن در شورای عالی فضای مجازی	وزارت ارتباطات و فناوری اطلاعات	۱۴۰۳
۸	بند «ب» ماده (۶۶)	تأسیس «صندوق توسعه شبکه‌تار (فیبر) نوری» توسط وزارت ارتباطات و تصویب اساسنامه آن در هیئت‌وزیران	وزارت ارتباطات	۱۴۰۳
۹	بند «ب» ماده (۶۶)	تأمین زیرساخت‌های لازم برای توسعه اقتصاد رقومی (دیجیتال)	وزارت ارتباطات	۱۴۰۳
۱۰	بند «ت» ماده (۶۶)	تربیت حداقل ۵۰۰/۰۰۰ نیروی انسانی ماهر و متخصص برای توسعه اقتصاد رقومی و فضای مجازی کشور در طول اجرای برنامه، «برنامه ملی رشد مهارت‌های رقومی کشور»	دستگاه‌های موضوع ردیف‌های (۱۴)، (۲۸) و (۳۰) جدول بند «د» «سند راهبردی جمهوری اسلامی ایران در فضای مجازی»	۱۴۰۳
۱۱	بند «ث» ماده (۶۶)	تهیه نظام سنجش سهم زیست‌بوم اقتصاد رقومی در ارزش افزوده کل اقتصاد کشور و به‌روزرسانی آن به‌صورت سالیانه توسط مرکز آمار ایران با همکاری وزارتخانه‌های ارتباطات و فناوری اطلاعات و صنعت، معدن و تجارت	مرکز آمار ایران	۱۴۰۳
۱۲	بند «ج» ماده (۶۶)	ایجاد دسترسی کسب‌وکارهای رقومی (دیجیتال) به داده‌ها و اطلاعات مورد نیاز از طریق مرکز ملی تبادل اطلاعات با حفظ امنیت داده‌های شخصی	وزارت ارتباطات و فناوری اطلاعات	۱۴۰۳
۱۳	تبصره بند «ج» ماده (۶۶)	تدوین «سند سیاست‌ها و الزامات حفاظت و حمایت از داده‌های شخصی»	وزارت ارتباطات و فناوری اطلاعات	۱۴۰۳
۱۴	بند «ج» ماده (۶۶)	تدوین آیین‌نامه اجرایی برای فراهم آوردن امکان پذیرش شرکت‌های فعال این حوزه در بازار اوراق‌بهادار با ایجاد بهابازار (بورس) تخصصی، استقرار شاخص‌های بهابازار (بورسی) ویژه، ایجاد ابزارهای مالی جدید و پذیرش دارایی‌های رقومی و نیز پذیرش کلیه اموال و دارایی‌ها توسط وزارت امور اقتصادی و دارایی با همکاری وزارت ارتباطات و فناوری اطلاعات و سایر دستگاه‌های اجرایی مرتبط و تصویب آن در هیئت‌وزیران	وزارت امور اقتصادی و دارایی	۱۴۰۳
۱۵	بند «ح» ماده (۶۶)	دادن مسئولیت صدور پروانه کلیه خدمات ارتباطی به وزارت ارتباطات و فناوری اطلاعات و تکلیف به تعیین جریمه توسط این وزارتخانه	وزارت ارتباطات و فناوری اطلاعات	۱۴۰۳
۱۶	ماده (۶۷)	توسعه کشور در شاخص‌های فناوری و خدمات فضایی توسط وزارت ارتباطات	وزارت ارتباطات و فناوری اطلاعات	۱۴۰۳
۱۷	تبصره ماده (۶۷)	تأمین نیاز دستگاه‌های اجرایی، بخش خصوصی و بخش تعاونی به تصاویر و داده‌های ماهواره‌ای	وزارت ارتباطات و فناوری اطلاعات	۱۴۰۳

شماره	آدرس حکم	محتوا	متولی	مهلت اجرا
۱۸	بند «ب» ماده (۶۷)	منوط کردن انتخاب و فعالیت مدیرعامل و اعضای هیئت‌مدیره کاروان ارتباطی و فناوری اطلاعاتی دارنده پروانه از وزارت ارتباطات و فناوری اطلاعات به صدور صلاحیت، وثاقت و امانت ایشان	وزارت ارتباطات و فناوری اطلاعات	۱۴۰۳
۱۹	بند «الف» ماده (۱۰۳)	ارائه خدمات امن‌سازی و ارزیابی و رتبه‌بندی سالیانه امنیت رایانیکی (سایبری) دستگاه‌های اجرایی	وزارت ارتباطات	۱۴۰۴
۲۰	بند «الف» ماده (۱۰۷)	ایجاد و اتصال مراکز داده اصلی و پشتیبان دستگاه‌های اجرایی به زیرساخت یکپارچه ابری دولت	وزارت ارتباطات	۱۴۰۴
۲۱	بند «ب» ماده (۱۰۷)	تهیه و اجرای برنامه عملیاتی استقرار و پیاده‌سازی چرخه هوشمندسازی، اصلاح فرایندها و استقرار نظام حکمرانی داده مبنا	دستگاه‌های اجرایی	۱۴۰۴
۲۲	بند «ث» ماده (۱۰۷)	توسعه دولت هوشمند	وزارت ارتباطات	۱۴۰۴

۳-۴. قوانین و مقررات مهم مرتبط با فناوری اطلاعات و ارتباطات

قوانین و مقررات متعددی در زمینه فناوری اطلاعات و ارتباطات در کشور وجود دارند که برخی از این قوانین و مقررات خاص فناوری اطلاعات و ارتباطات و برخی دیگر مرتبط با فناوری اطلاعات و ارتباطات هستند. مرجع تصویب این قوانین و مقررات می‌تواند متفاوت باشد، اما از نظر اثرگذار بودن بر مناسبات رایاسپهر این قوانین و مقررات مورد توجه قرار گرفته‌اند. جدول ۶ بعضی از قوانین و مقررات مهم را به همراه مرجع تصویب آنها ذکر کرده است.

جدول ۶. برخی از قوانین و مقررات مهم مصوب در حوزه فناوری اطلاعات و ارتباطات

قوانین و مقررات	سال تصویب	تصویب‌کننده	خلاصه
قانون اصلاح مطبوعات	۱۳۷۹/۲/۷	مجلس شورای اسلامی	در این قانون به تعریف، رسالت، حقوق و حدود و جرائم مطبوعات اشاره شده است. در تبصره «۳» ماده (۱) این قانون کلیه نشریات الکترونیکی نیز تحت شمول این قانون قلمداد شده‌اند.
قانون حمایت از حقوق پدیدآورندگان نرم‌افزارهای رایانه‌ای	۱۳۷۹/۱۰/۴	مجلس شورای اسلامی	مواردی همچون حقوق نشر، عرضه، اجرا و حق بهره‌برداری مادی و معنوی پدیدآورندگان نرم‌افزارهای رایانه‌ای را دربرمی‌گیرد.
قانون تجارت الکترونیکی	۱۳۸۲/۱۰/۱۷	مجلس شورای اسلامی	این قانون مجموعه اصول و قواعدی است که برای مبادله آسان و ایمن اطلاعات در واسطه‌های الکترونیکی و با استفاده از سیستم‌های ارتباطی جدید است، که در آن استفاده از امضای الکترونیکی را به‌عنوان راهی جهت امن‌سازی مبادلات الکترونیکی در نظر گرفته است.
قانون وظایف و اختیارات وزارت ارتباطات و فناوری اطلاعات	۱۳۸۲/۹/۱۹	مجلس شورای اسلامی	این قانون به تعیین وظایف و اختیارات وزارت ارتباطات و فناوری اطلاعات می‌پردازد و ساختار وزارت ارتباطات (سازمان و شرکت‌های زیرمجموعه‌اش) را نیز تبیین می‌نماید. در این قانون کمیسیون تنظیم مقررات و ارتباطات رادیویی به‌عنوان نهاد قانونگذار در حوزه ارتباطات و فناوری اطلاعات تعریف شده است.
آیین‌نامه اجرای مواد (۲) و (۱۷) قانون حمایت از پدیدآورندگان نرم‌افزار	۱۳۸۳/۴/۲۴	هیئت‌وزیران	در این قانون ضمن تعریف محصولات نرم‌افزاری به حقوق پدیدآورنده، چگونگی صدور گواهی ثبت نرم‌افزار اشاره می‌کند و به تشکیل شورای عالی انفورماتیک بر اساس ماده (۲۰) این آیین‌نامه در راستای اجرای ماده (۱۰) قانون از موارد دیگر این آیین‌نامه است.

قوانین و مقررات	سال تصویب	تصویب‌کننده	خلاصه
فصل پنجم قانون مدیریت خدمات کشوری	۱۳۸۶/۷/۸	مجلس شورای اسلامی	فصل پنجم این قانون بر کاربرد فناوری اطلاعات در تجدید ساختار خدمات اداری دولت تأکید و توجه دارد. فصل پنجم قانون مدیریت خدمات کشوری را می‌توان به دو بخش تقسیم کرد، بخش اول آن مربوط به تدوین و مکتوب نمودن فرایندهای دستگاه‌های اجرایی در جهت بهبود فرایند و افزایش رضایت مردم است و بخش دوم که بر استفاده از فناوری اطلاعات در جهت افزایش کارایی و بهبود خدمت‌رسانی به مردم تأکید دارد.
اساسنامه تنظیم مقررات و ارتباطات رادیویی	۱۳۸۷/۳/۲۶	هیئت وزیران + شورای نگهبان	بر اساس اختیار قانونگذاری کمیسیون تنظیم مقررات و ارتباطات رادیویی که در قانون وظایف و اختیارات وزارت ارتباطات و فناوری اطلاعات به آن اشاره شده است. کمیسیون تنظیم مقررات و ارتباطات رادیویی، سازمانی را برای انجام وظایف خود ایجاد کرده که اساسنامه این سازمان به تصویب هیئت وزیران رسیده است.
اساسنامه شرکت ارتباطات زیرساخت	۱۳۸۷/۸/۲۶	هیئت وزیران + شورای نگهبان	پس از خصوصی‌سازی مخابرات به منظور حفظ حاکمیت دولت بر شبکه زیرساخت، شرکت ارتباطات زیرساخت از شرکت مخابرات ایران منفک و به وزارت ارتباطات و فناوری اطلاعات منتقل و اساسنامه آن به تصویب رسیده است.
قانون جرائم رایانه‌ای	۱۳۸۸/۳/۵	مجلس شورای اسلامی	ابعاد مختلفی را می‌توان در خصوص قانون جرائم رایانه‌ای تقدیم کرد. این قانون با تعریف جرم رایانه‌ای به دسته‌بندی جرائم علیه محرمانگی داده‌ها و سامانه‌های رایانه‌ای می‌پردازد، دسترسی غیرمجاز، شنود غیرمجاز، جاسوسی رایانه‌ای را تعریف و مجازات هر یک را تعیین می‌نماید.
قانون انتشار و دسترسی آزاد به اطلاعات	۱۳۸۸/۵/۳۱	مجمع تشخیص مصلحت نظام	بر طبق این قانون هر ایرانی حق دسترسی به اطلاعات عمومی را دارد؛ مگر آنکه قانون منع کرده باشد. همچنین بر اساس این قانون مؤسسات عمومی مکلف هستند اطلاعات مربوط را در دسترس مردم قرار دهند و نمی‌توانند از تقاضای دسترسی به اطلاعات، هیچ‌گونه دلیل یا توجیهی برای تقاضا مطالبه کنند و هر یک از مؤسسات عمومی موظفند در راستای نفع عمومی و حقوق شهروندی دست‌کم به‌طور سالیانه اطلاعات عمومی خود را با استفاده از امکانات رایانه‌ای حتی‌الامکان در یک کتاب راهنما منتشر نمایند.
قانون صیانت از حریم مسیرهای شبکه کابل فیبر نوری شبکه مادر مخابراتی کشور	۱۳۸۸/۲/۲۳	مجلس شورای اسلامی	این قانون حریم و مسیر فیبرهای نوری کشور را مشخص می‌کند. این قانون مشتمل بر ۵ ماده و ۱ تبصره است.
قانون آیین دادرسی جرائم نیروهای مسلح و دادرسی الکترونیکی	۱۳۹۳/۷/۸	مجلس شورای اسلامی	در این قانون افزون بر آیین دادرسی جرائم نیروهای مسلح، فرایندها و نحوه اجرای دادرسی به‌نحو الکترونیک مورد تشریح قرار گرفته است.
قانون تعیین و وصول حق‌الامتیاز و حق‌السهم فعالیت بخش غیردولتی در زمینه پست و مخابرات	۱۳۹۲/۸/۱۹	مجلس شورای اسلامی	بر اساس این قانون ۱۰۰ درصد مبالغ مربوط به حق‌الامتیاز و حق‌السهم دولت و جریمه قانونی جبران عدم انجام تعهدات در لوائح بودجه سالیانه برای وزارتخانه یاد شده منظور می‌شود تا صرف هزینه‌های ردیف‌های مصوب در بودجه‌های سالیانه در امور خدمات زیربنایی ارتباطات و فناوری اطلاعات در مناطق محروم و روستایی و ارائه‌کنندگان خدمات پستی، مخابراتی و فناوری اطلاعات و تأمین هزینه‌های آژانس‌سازی و خصوصی‌سازی و تملک‌داری‌های سرمایه‌ای وزارتخانه مذکور گردد.

قوانین و مقررات	سال تصویب	تصویب‌کننده	خلاصه
اساسنامه شرکت ملی پست جمهوری اسلامی ایران	فروردین ۱۳۹۵	کمیسیون صنایع و معادن مجلس شورای اسلامی	اساسنامه شرکت ملی پست جمهوری اسلامی ایران که از صحن علنی مجلس بر اساس اصل هشتادوپنجم قانون اساسی به کمیسیون صنایع و معادن ارجاع شده بود، پس از بررسی در کمیسیون با رأی اعضای کمیسیون تصویب شد. این قانون آزمایشی تاکنون دو بار تمدید شده است.
قانون مدیریت داده‌ها و اطلاعات ملی	آبان ۱۴۰۱	مجلس شورای اسلامی	در این قانون داده‌های در اختیار دستگاه‌های دولتی و بخش عمومی و شیوه اشتراک اطلاعات و وظایف دستگاه‌ها در مورد داده و اطلاعات ساماندهی می‌شود.
تصویب‌نامه هیئت‌وزیران در خصوص شرایط استفاده از رمزارزها	مرداد ۱۳۹۸	هیئت‌وزیران	در این مصوبه هیئت‌وزیران تعرفه انرژی استخراج رمزارز و معامله و بازگشت سرمایه حاصل از استخراج را تعیین تکلیف کرد. این آیین‌نامه بعدها اصلاح شد، اما بخشی مهم از نظام حقوقی رمزارزها را شکل داده است.

۵. خلأهای قانونی کشور در حوزه رایاسپهر

خلأهای قانونی حوزه رایاسپهر از دو منظر قابل بررسی هستند، از یک سو در ارتباط با روندهای جهانی مجلس شورای اسلامی باید رویکرد خودش را مشخص کند و از سوی دیگر در ارتباط با مسائل دیرپای حوزه فاوا و اجرایی‌سازی برنامه هفتم نیاز به رفع خلأهای قانونی خواهد بود.

۵-۱. خلأهای قانونی در ارتباط با روندهای آینده

بررسی وضعیت ایران نشان می‌دهد مزیت نیروی انسانی ایران در حوزه رایاسپهر در حال تحلیل رفتن است؛ چراکه در مقایسه با کشورهای منطقه رشد نیروی برنامه‌نویسی و رشد تعداد مقالات ایران در حال کاهش است. از سوی دیگر، بررسی گزارش‌های بین‌المللی نشان می‌دهد فاصله ایران و کشورهای پیش‌تاز منطقه در زمینه دولت الکترونیکی در حال گسترش یافتن است. برای رسیدن در زمینه توسعه زیرساخت همچنان نیاز به سرمایه‌گذاری و توسعه وجود دارد. طبق ارزیابی آن‌سیترال [۱۰] پنج موضوع و روند جهانی فناوری که طبق ارزیابی‌های جهانی باید مورد توجه حکومت‌ها باشد عبارتند از: ۱. هوش مصنوعی، ۲. حکمرانی داده، ۳. دارایی‌های دیجیتال، ۴. سکوها بر خط، ۵. سامانه‌های دفتر کل توزیع شده. از این رو پیشنهادها در رابطه با روندهای آینده جهانی عبارتند از:

۱. **هوش مصنوعی:** در حوزه هوش مصنوعی رویکرد کشور ایران باید بهره‌گیری سریع، رفع موانع توسعه این فناوری و دستیابی به لایه‌های عمیق این حوزه باشد. در این راستا مجلس شورای اسلامی نسبت به تدوین طرح حمایت از توسعه فناوری هوش مصنوعی در کشور اقدام کرده است و با نظارت بر تکالیف دستگاه‌های اجرایی ذیل قانون از عقب‌ماندگی کشور در این بخش جلوگیری خواهد کرد.
۲. **حکمرانی داده:** در بحث داده باید ذی‌نقشان مختلف داده و مسئولیت‌ها و حقوق آنها در شرایط مختلف تبیین شود. از جمله مهم‌ترین ضوابط مربوط به حکمرانی داده، توجه به مسئله تدوین قوانین لازم در زمینه حفاظت و حمایت از داده‌های شخصی در مجلس شورای اسلامی است.
۳. **دارایی‌های دیجیتال:** دارایی‌های دیجیتالی با توجه به اهمیت روزافزون اقتصاد دیجیتالی قابل تفکیک از سایر دارایی‌ها شده‌اند و در قوانین باید حقوق و تکالیف مالکین و معامله‌کنندگان و سایر ذی‌نقشان در این زمینه تصریح شوند.
۴. **سکوها بر خط:** سکوها بر خط در عصر جدید مانند کارخانه‌ها در عصر صنعت هستند که همه امور اقتصادی و اجتماعی حول آنها شکل می‌گرفت. در مورد سکوها بر خط تفکیک حقوق و مسئولیت آنها از کاربران سکوها و موضوعات رقابت عادلانه از اهمیت بسیار زیادی برخوردار است.

۵. **دفتر کل توزیع شده:** قوانینی که در گذشته نسبت به فناوری خنثی تصور می‌شدند، مشخص شده است که مبتنی بر نوع خاصی از فناوری اعتماد یعنی اعتماد به شخص ثالث تدوین شده بودند. در عصر جدید لازم است شیوه کار نهادهای بخش‌های مختلف کشورها شامل ثبت اسناد، بانکداری و امور مالی و بورس و قوانین حاکم بر حوزه‌های گسترده کشور، در پرتو فناوری دفتر کل توزیع شده بار دیگر بازنگری شود [۹] [۸].

۲-۵. خلأهای قانونی براساس مسائل پیش روی کشور

براساس مطالعات قبلی مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی در حوزه رایاسپهر در جدول ۷ خلأهای قانونی نیازمند رفع، به شرح دلیل اقدام ذکر شده‌اند.

جدول ۷. خلأهای قانونی براساس مسائل پیش روی کشور

ردیف	خلأهای قانونی مهم	ضرورت و مسئله متناظر
۱	تصویب قانون حمایت از داده‌های شخصی و حفاظت از حریم خصوصی	تکالیف قانون اساسی و قانون برنامه هفتم پیشرفت، اعتمادافزایی خدمات فناوری اطلاعات کشور
۲	تصویب قانون حقوق و مسئولیت سکوها و عرضه‌کننده خدمات فناوری اطلاعات	حمایت حقوقی از اداره‌کننده سکوها و ایجاد فضای لازم برای رشد اقتصاد سکویی در داخل
۳	تصویب قانون حمایت از توسعه فناوری هوش مصنوعی در کشور	رفع موانع توسعه هوش مصنوعی و حمایت از شکل‌گیری کسب‌وکارهای پایه‌ای
۴	اصلاح قانون اساسنامه شرکت ملی پست جمهوری اسلامی ایران	وجود قانون آزمایشی و لزوم بازآفرینی نقش شرکت ملی پست و فعالان بخش خصوصی پست در جهت افزایش اندازه بازار
۵	اصلاح برخی مفاد قانون تجارت الکترونیکی	انطباق با روندهای جدید فناوری از قبیل سلامت الکترونیکی، دفترکل توزیع شده، هوش مصنوعی و ارتباطات کوانتومی و انطباق با تغییرات جدید نهادی و تأسیس شورای عالی فضای مجازی
۶	اصلاح برخی مفاد قانون جرائم رایانه‌ای	پوشش جرائم جدید و تسهیل فرایند دادرسی و اعتمادافزایی به خدمات فناوری داخلی
۷	اصلاح برخی مفاد قانون حمایت از حقوق پدیدآورندگان نرم‌افزارهای رایانه‌ای	حمایت از تولید در صنایع فاوای داخلی و پذیرش مجوزهای متن باز
۸	اصلاح قانون وظایف و اختیارات وزارت ارتباطات و فناوری اطلاعات	تغییرات نهادی از جمله تأسیس شورای عالی فضای مجازی و تغییر شورای عالی فناوری اطلاعات به شورای اجرایی فناوری اطلاعات و تأکید روی نقش تنظیم‌گری وزارت ارتباطات

مأخذ: مرکز پژوهش‌های مجلس.

۶. جمع‌بندی و پیشنهادها

رایاسپهر جهانی که موجب تحولات عمیقی در جوامع بشری شده است خود در آستانه تحولات عمیق ناشی از فناوری‌های پیشرفته جدید قرار دارد. کشور لازم است برای این تغییرات آمادگی کامل خود را حفظ کند. بررسی نگاهت نهادی و مصوبات مهم نشان می‌دهد، در سطح نهادی کشور با تراکم نهادی در لایه سیاستگذاری کلان و عدم هماهنگی و عدم اجرای مصوبات نهادهای سیاستگذار کلان از سوی خود این نهادها مواجه است. یعنی خود نهادهای سیاستگذار کلان نیز به مصوبات قبلی خود توجهی ندارند و مصوبات به مرحله اجرا نمی‌رسند.

در کشور ایران گسترش کسب و کارهای مبتنی بر خدمات فناوری اطلاعات و ارتباطات و تولید محصولات دیجیتال پیشرفته و دیجیتالی شدن خدمات سنتی روندی است که در طول سالیان گذشته طی شده است. باین وجود، اصلی‌ترین موانع حقوقی و ساختاری رونق کسب و کارهای بومی و جلب اعتماد کاربران عبارتند از: ۱. فقدان تضمین حقوقی نسبت به پشتیبانی از حقوق مشروع کاربران به‌ویژه در زمینه حفاظت از داده‌ها، ۲. ابهام در زمینه تفکیک مسئولیت میان توسعه‌دهندگان، اداره‌کنندگان و کاربران خدمات فناوری اطلاعات و خدمات سکویی، ۳. ضعف در حمایت از مالکیت فکری حوزه نرم‌افزار و ۴. الزام به رعایت قوانین موضوعه هزینه‌بر کشور از سوی سکوه‌های داخلی و معافیت سکوه‌های خارجی از رعایت قوانین ایران.

مجموعه این عوامل موجب شده است که اقتصاد دیجیتالی کشور رشد لازم را نداشته باشد؛ لذا پیشنهادهایی که برای ارتقای وضعیت ایران قابل طرح است به سه دسته پیشنهادها در رابطه با روندهای جهانی، پیشنهادها در ارتباط با برنامه هفتم توسعه و پیشنهادها در خصوص شیوه تقنین و سیاستگذاری، در ادامه به شرح زیر است:

پیشنهادها در ارتباط با تقنین در حوزه‌های جدید رایاسپهر

پیشنهادها در رابطه با روندهای آینده جهانی عبارتند از:

۱. **هوش مصنوعی:** در حوزه هوش مصنوعی رویکرد کشور ایران باید بهره‌گیری سریع، رفع موانع توسعه این فناوری و دستیابی به لایه‌های عمیق این حوزه باشد. در این راستا پیشنهاد می‌شود مجلس شورای اسلامی نسبت به تدوین طرح حمایت از توسعه فناوری هوش مصنوعی در کشور اقدام و با نظارت بر تکالیف دستگاه‌های اجرایی ذیل قانون از عقب‌ماندگی کشور در این بخش جلوگیری کند.

۲. **حکمرانی داده:** در بحث داده باید ذی‌نقشان مختلف داده و مسئولیت‌ها و حقوق آنها در شرایط مختلف تبیین شود. از جمله مهم‌ترین ضوابط مربوط به حکمرانی داده، توجه به مسئله تدوین قوانین لازم در زمینه حفاظت و حمایت از داده‌های شخصی در مجلس شورای اسلامی است.

۳. **دارایی‌های دیجیتال:** دارایی‌های دیجیتالی با توجه به اهمیت روزافزون اقتصاد دیجیتالی قابل تفکیک از سایر دارایی‌ها شده‌اند و در قوانین باید حقوق و تکالیف مالکین و معامله‌کنندگان و سایر ذی‌نقشان در این زمینه تصریح شوند.

۴. **سکوه‌های بر خط:** سکوه‌های بر خط در عصر جدید مانند کارخانه‌ها در عصر صنعت هستند که همه امور اقتصادی و اجتماعی حول آنها شکل می‌گرفت. در مورد سکوه‌های بر خط تفکیک حقوق و مسئولیت آنها از کاربران سکوها و موضوعات رقابت عادلانه از اهمیت بسیار زیادی برخوردار است.

۵. **دفتر کل توزیع شده:** قوانینی که در گذشته نسبت به فناوری خنثی تصور می‌شدند، مشخص شده است که مبتنی بر نوع خاصی از فناوری اعتماد یعنی اعتماد به شخص ثالث تدوین شده بودند. در عصر جدید لازم است شیوه کار نهادهای بخش‌های مختلف کشورها شامل ثبت اسناد، بانکداری و امور مالی و بورس و قوانین حاکم بر حوزه‌های گسترده کشور، در پرتو فناوری دفتر کل توزیع شده بار دیگر بازنگری شود.

پیشنهادهای اجرایی سازی برنامه هفتم پیشرفت

پیشنهادهای اجرایی سازی برنامه هفتم به دو موضوع نظارتی و تقنینی قابل تقسیم است:

الف) نظارت

بر اساس برنامه هفتم توسعه این اقدامات از نظر نظارتی می‌تواند در دستور کار مجلس شورای اسلامی باشد:

۱. گزارش‌گیری در بازه‌های زمانی چندماهه از روند تحقق شاخص‌های کمی ذکر شده حوزه رایاسپهر در مواد (۶۴)، (۷۸) و (۱۰۴).

۲. پیگیری اتصال مناطق شهری و روستایی در استان‌های کشور به شبکه دسترسی فیبر نوری طبق بند «الف» ماده (۶۵) توسط نمایندگان هر حوزه انتخابیه.

۳. دریافت گزارش نظارتی بر شیوه اجرای:

■ بازنگری سند طرح کلان و معماری شبکه ملی اطلاعات توسط مرکز ملی فضای مجازی و وزارت ارتباطات (بند «ب» ماده (۶۵))،

■ اجرای سند راهبردی جمهوری اسلامی ایران در فضای مجازی (بند «ت» ماده (۵))،

■ ایجاد شرکت ارتباطات بین‌الملل (بند «ث» ماده (۶۵))،

- اجرای برنامه ملی توسعه هوش مصنوعی (بند «ث» ماده (۶۵))،
- تهیه سند «نظام اقتصاد رقومی (دیجیتال)» (بند «الف» ماده (۶۶))،
- صندوق توسعه شبکه فیبر نوری (بند «ب» ماده (۶۶))،
- تأمین زیرساخت‌های توسعه اقتصاد رقومی (دیجیتال) (بند «پ» ماده (۶۶))،
- تربیت نیروی انسانی ماهر اقتصاد رقومی (بند «ت» ماده (۶۶))،
- نظام سنجش سهم زیست‌بوم اقتصاد رقومی در ارزش افزوده کل اقتصاد کشور و به‌روزرسانی آن (بند «ث» ماده (۶۶))،
- دسترسی کسب و کارهای رقومی به داده‌ها و اطلاعات از طریق مرکز ملی تبادل اطلاعات (بند «ج» ماده (۶۶))،
- ایجاد ابردولت و اتصال پایگاه داده دستگاه‌ها به آن (ماده (۱۰۷)).

ب) تقنین

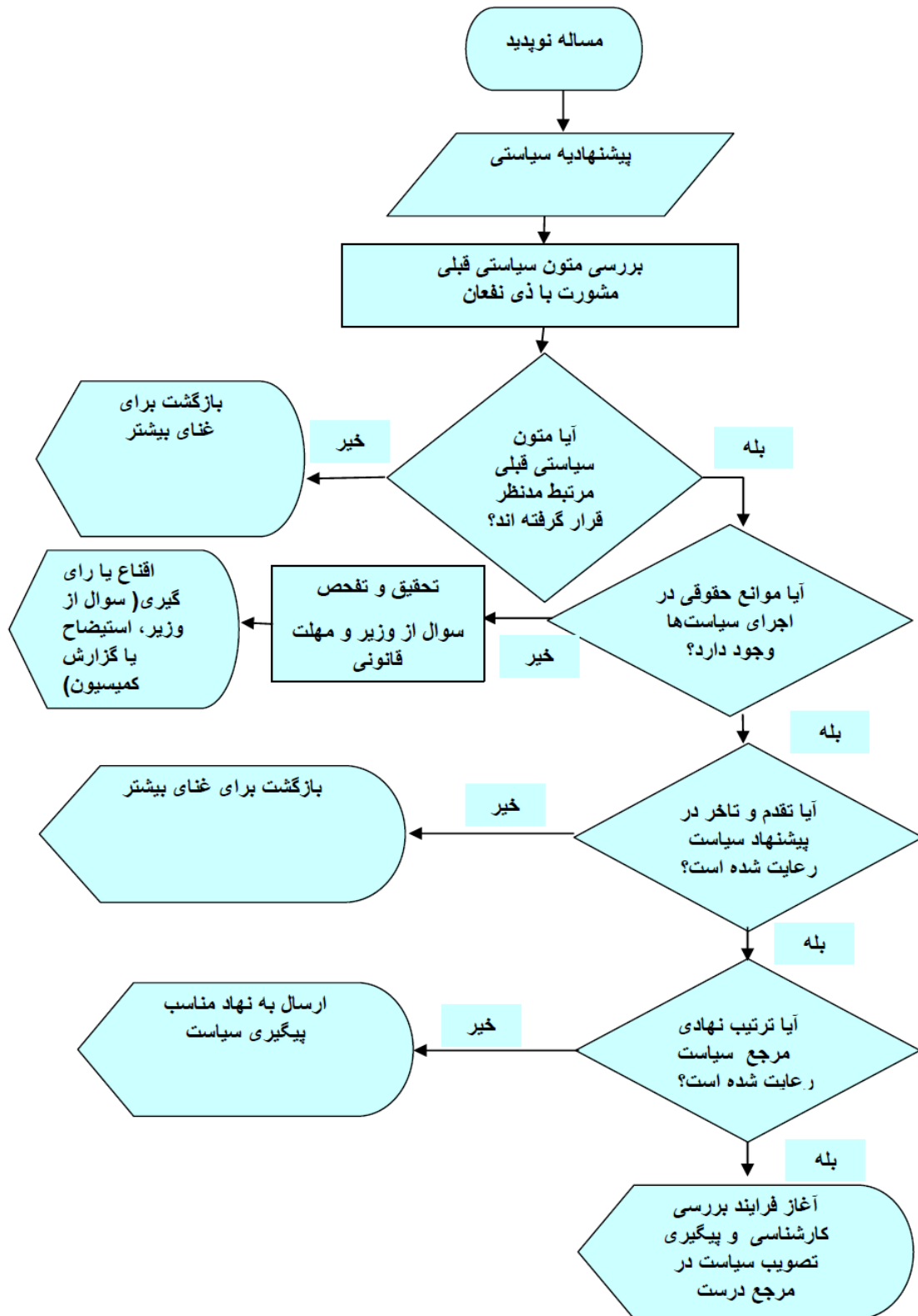
تحقق برخی احکام برنامه هفتم توسعه در مجلس نیازمند پیگیری‌های لازم به‌منظور ارائه لایحه یا تدوین طرح در مجلس شورای اسلامی است. از مهم‌ترین حوزه‌های نیازمند قانونگذاری در بخش ارتباطات و فناوری اطلاعات در مجلس دوازدهم می‌توان به موارد ذیل اشاره کرد:

۱. تصویب قانون حمایت از داده‌های شخصی و حفاظت از حریم خصوصی،
۲. تصویب قانون حقوق و مسئولیت سکوها و عرضه‌کننده خدمات فناوری اطلاعات،
۳. تصویب قانون حمایت از توسعه فناوری هوش مصنوعی در کشور،
۴. اصلاح قانون اساسنامه شرکت ملی پست جمهوری اسلامی ایران،
۵. اصلاح برخی مفاد قانون تجارت الکترونیکی،
۶. اصلاح برخی مفاد قانون جرائم رایانه‌ای،
۷. اصلاح برخی مفاد قانون حمایت از حقوق پدیدآورندگان نرم‌افزارهای رایانه‌ای،
۸. اصلاح قانون وظایف و اختیارات وزارت ارتباطات و فناوری اطلاعات.

■ پیشنهاد شیوه طراحی سیاست حوزه رایاسپهر

با توجه به نظام چندلایه تقنینی جمهوری اسلامی ایران پیشنهاد می‌شود قبل از ارائه طرح‌های مرتبط با رایاسپهر به مجلس شورای اسلامی و در ارزیابی پیشنهادیه‌های سیاستی برای ارائه به مجلس شورای اسلامی مراحل شکل ۲ در نظر گرفته شوند.

شکل ۲. مراحل پیشنهادی بررسی پیشنهاد به سیاستی

همان‌طور که در شکل ۲ تأکید شده است هر نوع سیاستگذاری از سوی نهادهای سیاستگذاری کشور باید همراه با مطالعه کنش‌های قبلی مجموعه باشد. مثلاً پیشنهاد می‌شود دستگاه‌های متولی سیاستگذاری کلان تخصصی به مصوبات قبلی خود توجه کنند و اگر قبلاً ضوابطی برای فعالیت روی موضوعات مشترک تعیین کرده‌اند به ضوابط مصوب خود پایبند باشد. از طرف دیگر اجرای یک پیشنهاد سیاستی اگر در قالب قوانین قبلی ممکن باشد نیازی به تصویب قوانین جدید نخواهد بود. لذا در مرحله بعدی پیشنهاد می‌شود قبل از پیگیری برای تصویب یک پیشنهاد سیاستی بررسی شود که چرا دستگاه‌های متولی اجرای قانون نسبت به اجرای سیاست و رفع مسئله اقدامی نمی‌کنند؟ اگر دستگاه‌ها با وجود اجازه قوانین قبلی و عدم وجود مانع قانونی به رفع مشکلات نمی‌پردازند، فرایندهای سؤال، تحقیق و تفحص و استیضاح اولویت بالاتری نسبت به تصویب قانون جدید خواهد داشت.

رعایت تقدم و تأخر در یک پیشنهادیه قانونی به این معناست که ممکن است یک پیشنهاد قانونی که در کشور ایران مطرح شده است خود بخشی از یک چارچوب قانونی کلان‌تر باشد که در ایران وجود ندارد. لذا طرح یک پیشنهاد سیاستی از میانه راه کشورهای دیگر نمی‌تواند راهگشای مسائل کشور باشد. لذا اگر پیشنهاد سیاستی از این جنس است بهتر است ابتدا چارچوب کلان‌تر در دستور کار قرار بگیرد.

رعایت ترتیب نهادی به معنای تصویب پیشنهاد سیاستی در مرجع مناسب است. به‌عنوان نمونه نمی‌توان انتظار داشت مصوبات شورای عالی فضای مجازی در مجلس شورای اسلامی اصلاح شوند و این پیشنهادها باید در نهاد مرجع تصمیم‌گیری شوند. لذا پیشنهاد می‌شود به‌رغم تحولات شدید فناوری قبل از ارائه پیشنهاد طرح، لایحه و مصوبه، نهادهای سیاستگذاری کلان کشور ۱. سیاست‌های قبلی، ۲. موانع عدم تحقق اهداف، ۳. تقدم و تأخر قوانین و ۴. ترتیب نهادی مورد توجه قرار بگیرند.

■ مطالعات آینده

پیشنهاد می‌شود در گزارش‌ها و مطالعات آتی این موارد بررسی شوند:

۱. بحث مهمی که از نظر قانونی در حال حاضر با آن مواجه هستیم تداخل کارکردهای نهادها و هم‌پوشانی قوانین مختلف در حوزه فضای مجازی است. لذا یک پیشنهاد می‌تواند ساماندهی قوانین فضای مجازی و حل تعارضات، هم‌پوشانی‌ها، تعریف حدود و ثغور اختیارات نهادی و سازمانی است. البته این مسئله در سطح کلان به شورای عالی فضای مجازی نیز مرتبط می‌شود، ولی حداقل در قوانینی که تاکنون در مجلس مصوب شده است می‌توان به بازطراحی و حل مسئله شلختگی حکمرانی در فضای مجازی پرداخت و این مسئله را تا حدودی حل کرد.

۲. نقد و نظر و بررسی مصوبات و تبیین دقیق‌تر اولویت‌ها،

۳. مشخص کردن ناسخ و منسوخ بودن قوانین موضوعه مصوب مجلس و تصریح آن در قوانین جدید،

۴. روح قانونگذاری در عصر اطلاعات با رواداری بیشتر و قوانین منعطف‌تر و تفویض اختیار بیشتر به نظام تنظیم‌گری انجام می‌شود، تحقیقات آینده باید شیوه اجرایی کردن این موضوع در انطباق با قانون اساسی ایران و آسیب‌شناسی آن را تبیین کنند،

۵. با توجه به اینکه همچنان شاهد نقش‌آفرینی قوانین سنتی در حوزه فضای مجازی هستیم. برای مثال استناد به قانون مطبوعات مصوب ۱۳۶۴ کارکرد مهمی در پشتیبانی حقوقی اقدامات دستگاه قضا دارد که این رویه نیاز به بررسی و اصلاح دارد و لزوم تصویب قانون مادر در حوزه رسانه برای تعریف حدود و ثغور فعالیت، مسئولیت‌ها و وظایف، به‌روزرسانی دستگاه‌های متولی و جلوگیری از تعدد مراکز تصمیم‌گیری در حوزه‌های یکسان، تعیین تکلیف و به‌روزرسانی حوزه مطبوعات و ... باید در مطالعات آتی تبیین شود.

- [1] M. & L. S. Ala-Fossi, "The short future of public broadcasting: Replacing digital terrestrial television with internet protocol?," pp. 365-382., 2016.
- [2] CNSS, "CNSSI No. 4009 National Information Assurance (IA) Glossary," 2010.
- [3] NIST, "U.S. LEADERSHIP IN AI: A Plan for Federal Engagement in Developing Technical Standards and Related Tools," NIST, 2019.
- [4] UNCITRAL, "Taxonomy of legal issues related to the digital economy," 2023.
- [۵] سیدمحمد موسی زاده موسوی و عطیه همتان عطارباشی، «اقتصاد دیجیتال (۴): بررسی وضعیت موجود اکوسیستم اقتصاد دیجیتال در کشور»، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، تهران، ۱۳۹۹.
- [۶] مهدی فقیهی، حسن پوراسماعیل و فاطمه علوی، «با نمایندگان مردم در مجلس دهم ۹. بخش فناوری اطلاعات و ارتباطات ایران»، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، تهران، ۱۳۹۵.
- [۷] ابوالقاسم رجبی، «شاخص‌های علوم رایانه در ایران (رتبه علم و فناوری در بخش مقالات)»، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، تهران، ۱۳۹۳.
- [۸] ابوالقاسم رجبی، «الزامات سیاست‌گذاری اشتغال در فناوری اطلاعات و ارتباطات: سیاست‌های منابع انسانی ایران و کشورهای منتخب»، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، تهران، ۱۳۹۶.
- [9] V. P. Kafle, M. Sekiguchi and H. Asaeda, "Integrated Network Control Architecture for Terrestrial and Non-Terrestrial Network Convergence In Beyond 5G Systems," in 2022 ITU Kaleidoscope- Extended reality – How to boost quality of experience and interoperability, 2022.
- [10] United Nations Commission on International Trade Law, "Taxonomy of legal issues related to the digital economy," UN, 2023.

گزیده سیاستی

تصویب قانون حمایت از داده‌های شخصی بانگ‌رَش اعتماد افزایی به صنایع فاوا مهم‌ترین اولویت تقنینی است.

مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی

تهران، خیابان پاسداران، روبروی پارک نیاوران (ضلع جنوبی، پلاک ۸۰۲)

تلفن: ۷۵۱۸۳۰۰۰ صندوق پستی: ۱۵۸۷۵-۵۸۵۵ پست الکترونیک: mrc@majles.ir

وبسایت: rc@majles.ir